

RIG

TIDSKRIFT UTGIVEN AV FÖRENINGEN FÖR SVENSK KULTURHISTORIA
I SAMARBETE MED NORDISKA MUSEET OCH FOLKLIVSARKIVET I LUND

INNEHÅLL

UPPSATSER:

- Fil. dr *Erik André*n, Stockholm: Guldsmeds-
släkten Rudman och några samtida gävle-
guldsmeder 97
Summary: The Rudman family and other
goldsmiths in Gävle 1625—1800 104
Fil. dr *Stig Stenström*, Jönköping: Två metall-
dosor som byggnadsdokument och äreminnen
Zusammenfassung 105
Fil. lic. *Olle Cederlöf*, Malmö: Sentida stol
med medeltida bildmotiv 109
Resumé 114
Docent *Heribert Seitz*, Stockholm: Heliga tre
konungar och Sveriges riksvapen. Ett genmäle
115

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR:

- Berndt Gustafsson: Manligt-kvinnligt-kyrkligt.
I 1800-talets svenska folkliv. Anmäld av pro-
fessor *Sigfrid Svensson*, Lund 119
David Nilsson: Botaniska trädgården i Skara.
Anmäld av fil. lic. *Allan Nilsson*, Göteborg 121

- Julius Mägiste: De värmländska ortnamnens
vittnesbörd. Anmäld av fil. lic. *Ilmar Talve*,
Stockholm 121
Ziedonis Ligera: Ethnographie lettone I. Publi-
cations de la Société Suisse des Traditions
Populaires. Anmäld av fil. lic. *Ilmar Talve*,
Stockholm 122

KORTA BOKNOTISER:

- Med skogen som bakgrund. Glimtar från Eds
bruk i Tjust. Red. av Lars-Magnus Håkans-
son. Linköping 1954 125
Friedrich Sieber: Bunte Möbel der Oberlau-
sitz. Berlin 1955 125
L.-M. Håkansson—Arvid Ahlgren: De brin-
nande ugnarna i Slite, Stockholm 126
Elis Bosacus: Munksjö bruks minnen. Uppsala
1953 126
P. G. Vejde: Drettinge säteri. Lund 1955 127

- FÖRENINGSMEDDELANDET 128

RIG · ÅRGÅNG 39 · HÄFTE 4 1956

Föreningen för svensk kulturbistoria

Ordförande: statsrådet *Herman Zetterberg*
Sekreterare: intendenten, fil. lic. *Mats Rehnberg*
Skattmästare: direktören *Sten Westerberg*

REDAKTION:

Styresmannen för Nordiska museet, fil. dr *Gösta Berg*
Intendenten, fil. lic. *Mats Rehnberg*
Professorn, fil. dr *Sigfrid Svensson*
Ansvarig utgivare: Styresmannen för Nordiska museet, fil. dr *Gösta Berg*
Redaktionens adress: Nordiska museet, Stockholm Ö. Telefon 63 05 00

Föreningens och tidskriftens expedition:

Nordiska museet, Stockholm Ö. Telefon 63 05 00
Års- och prenumerationsavgift 10 kr
Postgiro 193958

Tidskriften utkommer med 4 häften årligen

RIG är ett annat namn på guden Heimdall, som enligt den fornisländska "Sången om Rig" gav upphov till de olika samhällsklasserna. Denna dikt innehåller den äldsta kulturhistoriska skildring vi äga från Norden. Föreningen för svensk kulturhistoria valde detta namn som symbol för sin verksamhet, när den stiftades år 1918

RIG

TIDSKRIFT UTGIVEN AV FÖRENINGEN FÖR
SVENSK KULTURHISTORIA
I SAMARBETE MED NORDISKA MUSEET OCH
FOLKLIVSARKIVET I LUND

TRETTIONIONDE ÅRGÅNGEN

REDAKTION
GÖSTA BERG • MATS REHNBERG
SIGFRID SVENSSON

STOCKHOLM 1956

Föreningen för svensk kulturb historia

STYRELSE

Statsrådet *Herman Zetterberg* (ordf.), f. riksantikvarien *Martin Olsson* (v. ordf.), museilektor *Mats Rehnberg* (sekr., adr. Nordiska museet, Stockholm), kapten *Nils Strömbom*, direktör *Sten Westerberg* (skattmästare, adr. Box 235, Stockholm 1), förste intendent *Gösta Berg*, professor *Sigurd Erixon*, fil. dr *Ingegärd Henschen*, bibliotekarie *Sam Owen Jansson*, antikvarie *Sverker Janson*, fil. dr *Erik Hjalmar Linder*, förste antikvarie *Tord O:son Nordberg*, utrikesrådet *Sture Petrén*, landsantikvarie *Gösta von Schoultz*, professor *Sigfrid Svensson*, intendent *Svante Svärðström*, professor *Ernst Söderlund*, förste intendent *Sigurd Wallin*.

REVISORER

Amanuens *Arne Björnstad*, fil. dr *K. E. Sahlström*

STOCKHOLM 1956
TRYCKERI AKTIEBOLAGET THULE

INNEHÅLL

UPPSATSER:

<p>Antikvarien, fil. dr <i>Aron Andersson</i>, Stockholm: "Eukaristisk Symbolik i svenska nattvardskärl från 1300-talet" 33 Zusammenfassung 44</p> <p>Förste intendenten, fil. dr <i>Erik Andrén</i>, Stockholm: Guldsmedsläkten Rudman och några samtida gävleguldsmeder 98 Summary: The Rudman family and other goldsmiths in Gävle 1625—1800 104</p> <p>Hovkamrer <i>Arvid Berghman</i>, Stockholm: Sveriges tre kronor och Stockholms stadsvapen Zusammenfassung 45 52</p> <p>Fil. lic. <i>Olle Cederlöf</i>, Malmö: Sentida stol med medeltida bildmotiv 109 Resumé 114</p> <p>Styresmannen för Armémuseum, fil. dr <i>Heribert Seitz</i>, Stockholm: Heliga tre konungar och Sveriges riksvapen. Ett genmål 115</p> <p>Överintendenten, fil. dr <i>Ake Setterwall</i>, Stockholm: Den gustavianska miljön på Tullgarn Le chateau de Tullgarn 1 28</p> <p>Fil. dr <i>Stig Stenström</i>, Jönköping: Två metall-dosor som byggnadsdokument och äreminnen Zusammenfassung 105 108</p> <p>Intendenten, fil. dr <i>Harald Wideen</i>, Göteborg: Nils Billsten — klockgjutare i Skara 73 Summary 80</p> <p>F. d. domkyrkosysslomannen, teol. dr <i>Mats Åmark</i>, Hedemora: När de sista älvkvarnarna smordes 65 Zusammenfassung 72</p> <p>ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR:</p> <p>Lilly Weiser-Aal: Julenissen og Julegeita i Norge, Oslo 1955. Anmäld av professor <i>Sigfrid Svensson</i>, Lund 58</p> <p>Ernst Bergman: Gamla varvet vid Göteborg 1660—1825. Historik och beskrivning. Göteborg 1954. Anmäld av docent <i>Olof Hasslöf</i>, Stockholm 31</p> <p>Inger M. Boberg: Baumeistersagen. FFC 151. Helsingfors 1955. Anmäld av professor <i>Sigfrid Svensson</i>, Lund 30</p> <p>Erik Forssman: Anders Zorns silversamling. Halmstad 1954. Anmäld av förste intendenten, fil. dr <i>Carl Hernmarck</i>, Stockholm 59</p> <p>Berndt Gustafsson: Manligt-kvinnligt-kyrkligt. I 1800-talets svenska folkliv. Stockholm 1956. Anmäld av fil. dr <i>Sigfrid Svensson</i> 119</p> <p>Greta Hedlund: Dräkt och kvinnlig slöjd i Ovansjö socken 1750—1850. Gävle 1951. Anmäld av fil. dr <i>Anna-Maja Nylén</i>, Stockholm 85</p>	<p>Frits Heide: Bidrag til de folkelige Plantenavnnes systematik, Köpenhamn 1954—1955. Anmäld av fil. kand. <i>Sven-Bertil Vide</i>, Lund 88</p> <p>Carl Hernmarck: Svenskt sjuttonhundrat. En stilhistorisk undersökning. Lund 1954. Anmäld av fil. dr <i>Marshall Lagerquist</i>, Stockholm 93</p> <p>Ruth Rosenius-Högman: Helgeandshus, hospital och lasarett i Västmanland 1345—1900, Västerås 1953. Anmäld av med. dr <i>Vera Hogild</i>, Köpenhamn, och fil. dr <i>Sven Ljung</i>, Stockholm 95</p> <p>Ziedonis Ligiers: Ethnographie lettone I. Publications de la Société Suisse des Traditions Populaires. Anmäld av fil. lic. <i>Ilmar Talve</i>, Stockholm 122</p> <p>Sten Lundwall: Ur och urverk, kulturbilder ur tidmätningens historia. Stockholm 1955. Kulturen, en årsbok 1954. Anmälda av fil. dr <i>Sigurd Wallin</i>, Stockholm 81</p> <p>M. Maget: Guide d'étude directe des comportements culturels (Ethnographie métropolitaine). Paris 1953. Anmäld av professor <i>John Granlund</i>, Stockholm 90</p> <p>Julius Mägiste: De värmländska ortnamnens vittnesbörd. Småskrifter utgivna av Värmlands museum I. Karlstad 1955. Anmäld av fil. lic. <i>Ilmar Talve</i>, Stockholm 121</p> <p>David Nilsson: Botaniska trädgården i Skara. En anläggning med linnéanska traditioner. Skara 1956. Anmäld av fil. lic. <i>Allan Nilson</i>, Göteborg 121</p> <p>John Nilsson: Kyrka och folk i Sverige. Del I. Missionstid och medeltid. Stockholm 1954. Anmäld av fil. kand. <i>Ernst-Folke Lindberg</i>, Stockholm 87</p> <p>Per Nyström: Stadsindustriens arbetare före 1800-talet. Stockholm 1955. Anmäld av docent <i>Olof Hasslöf</i>, Stockholm 53</p> <p>Leopold Schmidt: Gestaltheiligkeit im bäuerlichen Arbeitsmythos. Studien zu den Ernteschnittgeräten und ihrer Stellung im Europäischen Volksglauben und Volksbrauch. Wien 1952. Anmäld av fil. kand. <i>Sven B. Ek</i>, Lund 92</p> <p>J. Silfvig: Från norra Smålands medeltid. Jönköping 1952. Arvid Ernvik: Olof den helige och Eskoleia. Studier i Värmlands medeltidshistoria. Karlstad 1955. Anmälda av fil. dr <i>Sven Ljung</i>, Stockholm 88</p> <p>Selma Ström: Hemma på Elsborg. Minnesbilder från vardag och fest i sekelskiftets Falun. Stockholm 1954. Anmäld av fil. dr <i>Svante Svärdström</i>, Stockholm 86</p>
---	--

Sveriges Byordningar. Utgivna av Sigurd Erixon och Sven Ljung. Vol. II: Nr I. Byordningar från Skåne: V: Göinge härad. Stockholm 1955. Anmäld av Dr. jur. <i>Pol Meyer</i> , Köpenhamn	56	Johan Kruse: Hexen unter uns. Hamburg 1951. — Veikko Ruoppila: Kansa lastensa kassvattanja. Helsingfors 1954. — Karl Andersson: Vid den sjätte sjön. Örebro 1954	63
Ian Whitaker: Social Relations in a Nomadic Community. Oslo 1955. Anmäld av Nordiska museets styresman, fil. dr <i>Gösta Berg</i> , Stockholm	60	— Karl Andersson: Vid den sjätte sjön. Örebro 1954	63
<i>KORTA BOKNOTISER:</i>		Med skogen som bakgrund. Glimtar från Eds bruk i Tjust. Red. av Lars-Magnus Håkansson. Linköping 1954	125
Elis Bossæus: Munksjö bruks minnen. Uppsala 1953	126	Friedrich Sieber: Bunte Möbel der Oberlausitz. Veröffentlichungen des Instituts für deutsche Volkskunde, bd 6. Berlin 1955	125
L. M. Håkansson—Arvid Ahlgren: De brinnande ugnarna i Slite. Stockholm	126	P. G. Vejde: Drettinge säteri. Lund 1955	127
J. Kroon och Sven T. Kjellberg: Skånskt adertonhundratals bild. Malmö 1954. — Lars Dalgren och Ove Moberg: Karlstads stads historia. Del. 3. Karlstad 1954. — Karl H. Andersson, Arholma. Stockholm 1954	62	<i>FÖRENINGSMEDDELANDET</i>	128
		Signaturer under rubriken "Korta boknotiser": E. A. = Erik Andréén, S. B. E. = Sven B. Ek, Bj. H. = Björn Hallerdt, M. R—g. = Mats Rehnberg, E. M. = Ernst Manker, G. v. S. = Gösta von Schoultz, S. S. = Sigfrid Svensson, I. T. = Ilmar Talve.	

Guldsmedssläkten Rudman

och några samtida gävleguldsmeder

Av *Erik Andrén*

Gustaf Upmark känner tio guldsmeder i Gävle från tiden 1600—1740. Av dessa tio hänför han fem till släkten Rudman; en sjätte, guldsmeden Johan Ek, gifte in sig och övertog den rudmanska verkstaden. En sjunde guldsmed, Johan Rudolph (Upk sid. 302), kan numera hänföras till släkten, ty det har visat sig att det äldre släktnamnet Rudolph av en del släktmedlemmar ändrats till Rudman omkr. 1690. Av Upmarks tio guldsmeder är det sålunda endast tre som så vitt man vet står helt utanför släkten Rudman: Hans guldsmed omkr. 1625, Lorentz guldsmed, verksam 1654—1671, och en okänd guldsmed med initialerna J. L., som enligt uppsalaprotokollen hette Johan Nilsson Löfman.

Upmark bygger huvudsakligen på en tidningsartikel om Guldsmeder i Gävle, publicerad i Gefle-Posten den 20 april 1918 av stadsbibliotekarien W. Lindeberg. Sedan Upmarks arbete utkom 1925 har redaktör Nils Englund utgivit ett arbete om Hantverkssläkter i Gefle på

1700-talet, där även 1600-talets guldsmeder nämnes och medlemmarna av släkten Rudolph-Rudman för första gången grupperas i generationer. Gävlesilvret har även behandlats av Philibert Humbla och Brynolf Hellner, dock utan att några personhistoriska nyheter framkommit.

Den ojämförligt viktigaste källan till vår kunskap om gävleguldsmederna är emellertid Uppsala guldsmedsämbetes protokoll, vilka var okända på Upmarks tid. Eftersom Gävle saknade eget ämbete lydde guldsmederna under uppsalaämbetet, och från 1687 och framåt finns det talrika notiser om gävleguldsmederna i protokoll, börsbrev och inkommande skrivelser. Även Kammararkivets mantalslängder ger värdefulla upplysningar ehuru yrkesangivning ofta saknas.

Av protokoll och mantalslängder synes bl. a. framgå, att två av Upmark nämnda guldsmeder (sid. 302), Augustus Rudman och "sonen" Augustin Rudman, är en och samma person som bär förnamnet Augustinus. — Ett släktschema över

guldsmederna Rudman torde ha följande utseende:

I.	Augustinus Rudolph † 1649 ?	
II.	Elias Rudolph † 1699	Johan Rudolph † 1689
III.	Johan Rudman d.ä. * ca 1665 † 1727	
IV.	ges. Johan Rudman d.y. * ca 1695 † 1727	Augustinus Rudman * 1672 † 1746
		Magdalena Rudman g. m. Johan Ek * ca 1700 † 1760

Augustinus (eller Augustus) guldsmed är känd från 1625 och i mantalslängderna 1642 och 1644; död 1649 enligt Englund.

Elias Augustini Rudolph är nämnd i mantalslängderna från 1647 till 1667; 1670 är varken han eller hustrun upptagen, men just detta år förtecknas guldsmeden Elias Rudolph i Falu stads mantalslängd. Det kan knappast råda något tvivel om identiteten; Elias flyttade från Gävle till Falun, och där dog han 1699 och hans änka 1708.¹

Johan Augustini Rudolph är nämnd i mantalslängderna från 1658; han var gift med Malin Nilsdotter och dog mellan 16/4 1689 och jan. 1690, då änkan nämnes; hon levde ännu 1701 men det är ovisst om hon höll verkstad.

Johan Rudman d. ä. bar ännu som gesäll efternamnet Rudolph, men 6 nov. 1690 talas det i protokollet om "M:r Johan Jansson Rudhman som Rudolph sigh kallat hafwer". Han torde varit född vid mitten av 1660-talet och lärde yrket icke hos fadern utan hos Hans Richter i Stockholm — detta kan möjligen tyda på att fadern lydte under Stockholm i stället för Uppsala. Johan Rudmans börsbrev

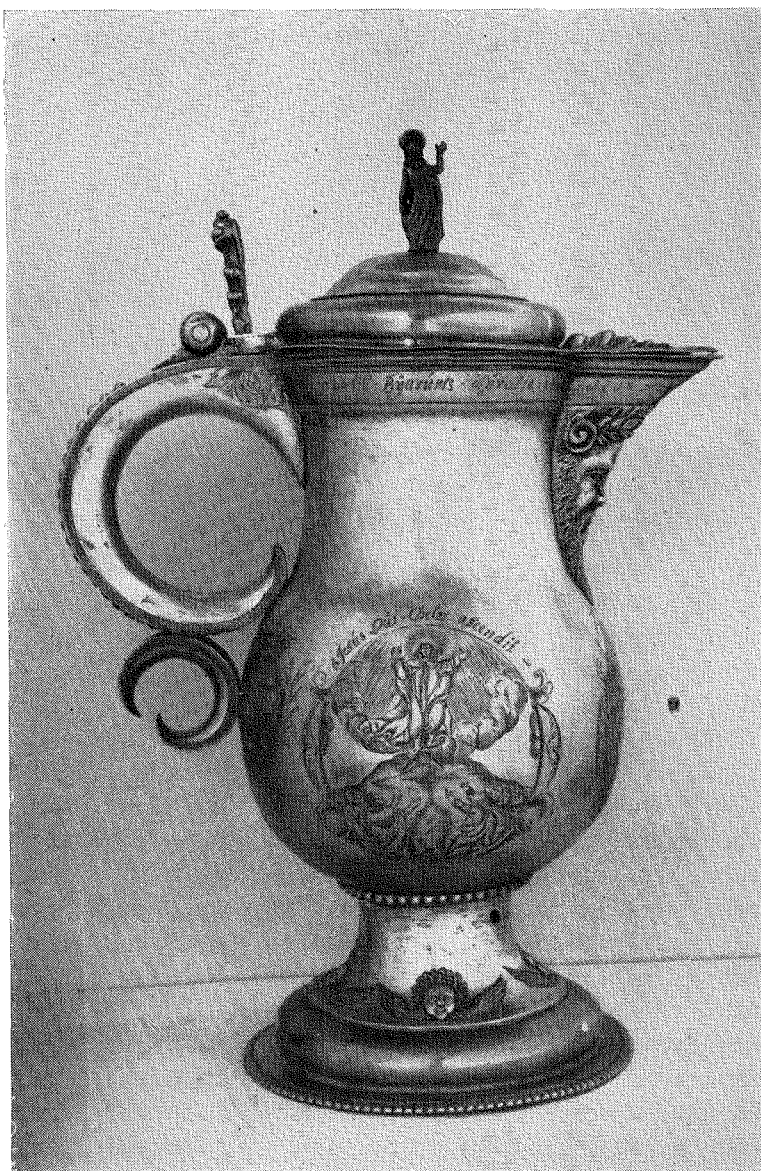
¹ G. Ekström, Äldre kyrksilver i Västerås stift, i Rtg 1952.

är daterat 24 sept. 1681, vilket innebär att hans lärotid började vid mickelsmässan; gesäll torde han ha blivit omkr. 1685, ehuru lärobrevet är dagtecknat i Stockholm först 26 juli 1688; den 11 juli 1688 äskade han ämbetet i Uppsala och begärde att få bli mästare i födelsestaden Gävle. Mästerstycket skulle han göra i Gävle med mäster Johan Löfmans "wetskapskap och opsyn". Den 16 april 1689 uppvisades stycket: "ett chredens medh drifwit arbete och läck uppå med uthstuchen plåth uthi låcket innan uthi, såsom ock en ringh medh sten uthi och 2:ne signeten." Han gifte sig första gången med Anna Wäderman, död före 1717 och andra gången med Christina Bollerman, som efter hans död 1727 höll verkstad (1731 med Lars Werwing, 1731—1734 med Jacob Norelius som verkgesäll).

Augustinus Rudman var född 1672 eller möjligen våren 1673; han hade lärt några år hos fadern Johan Rudolph och därefter en tid hos brodern Johan Rudman innan han 16 april 1689 formellt inskrevs i läran på 5 år. Den 13 juni 1694 blev han gesäll och 20 maj 1696 äskade han ämbetet i Uppsala och ville göra sitt mästerstycke; dagen före julaftonen samma år uppvisades och godkändes stycket: "credentzet med corpus, footen med låcket, och en pitzirs ring med en liten ring med en sten uti." Han nämnes i protokollen sista gången 15 juli 1740 men dog först 1746.

Johan Rudman d. y. var född på 1690-talet, lärde yrket hos fadern och blev gesäll kort efter den 4 febr. 1717 (då ett börsbrev utfärdades i Gävle); på sin gesällvandring i Tyskland avled han i Hamburg 1727² — samma år som fadern dog.

² Englund, anf. arb., sid. 25.

Vinkanna av silver, daterad 1708, stämplad av Johan Rudman d. ä. i Gävle. Byarrums kyrka i Småland.

Johan Ek, gift med Augustinus Rudmans dotter Magdalena, inleder den epok då den rudmaniska verkstaden under tre generationer går i arv på spinnsidan. Han var född under 1700-talets första år som son till gävleborgaren Olof Svensson Ek och Catharina Jonsdotter Bolleman,

kom i lära 27 juli 1717 hos Augustinus Rudman och blev gesäll 18 juni 1722. Enligt ett senare utfärdat intyg av magistraten i Gävle har han "den 22 juni 1730 efter uppvisat gott prov blivit för frimästare antagen, varefter han ock vunnit burskap". Fyra år senare vill han förena

Oblatask av silver, daterad 1708, stämplad av Johan Rudman d. ä. i Gävle. Byarrums kyrka i Småland.

sig med ämbetet i Uppsala "likmätigt kungl. förordning av den 20 juli 1731", men ämbetet som alltid hade ett gott öga till frimästarna krävde en avgift på hela 420 d.k.m. i stället för den vanliga mästarpenningen på 30 d.k.m. Ännu 1738 pågick en skriftväxling, där Ek vägrade att betala hela summan och ämbetet vägrade att pruta; 1739 synes en överenskommelse dock ha skett, ty från och med detta år betalar Ek kvartalspengar till Uppsala samt låter in- och utskriva lärgossar. Sedan hustrun dött gifte han 1738 om sig med Greta Stenfelt, född 1711. Johan Ek dog i februari 1760, men änkan höll verkstad och stämplade arbeten fram till februari 1765, då hon dog.

Johan Eks dotter Elisabet Malena blev 1766 gift med *Samuel Lundahl*, vilken under några år såsom verkgesäll förestått verkstaden. Lundahls dotter Stina Malena blev 1792 gift med *Anders Dunderberg*, som därmed övertog den rudmanska verkstaden och drev den till sin död 1808.

Guldmederna utanför den rudmanska kretsen har sedan Upmarks tid berikats

med några nya namn: *Hindrich Persson* är nämnd 1632 och 1644, *Anders guldsmed* 1642 och 1644, och *Johan Ersson* (Erichsson) förekommer i mantalslängderna från 1678 till 1709. Han synes hela tiden ha arbetat ensam utan gesäller och lärpojkar; från 1704 säges han vara "utfattig". Av större intresse är den av Upmark till namnet okända mästare, som enligt uppsalaprotokollen heter Löffman, samt den bortåt femtio år yngre Jacob Norelius.

Johan Nilsson Löffman (Löffman) var född omkr. 1660, broder till uppsalaguldsmeden Erik Löffman och systerson till äldermannen Petter Ingemundsson. Uppgifter om hans läroår och gesälltid saknas i protokollen; han nämns första gången som gesäll 23 april 1687, då han brevledes anhåller att få bli mästare i Gävle under ämbetet i Uppsala. Mästerstycket uppvisades och godkändes 16 dec. 1687 "ett kredens medh drijfwit arbete och låck oppå, medh plåth uti låcket uthstucken, samt en guldhringh amulerat, och ett pittser uti ståhl utstucket". Löff-

man bosatte sig i Gävle; 20 febr. 1688 är han mantalsskriven där och ett år senare är han gift. Från och med 1695 saknas han i Gävle mantalslängder men betalar varje år sina kvartalspengar i Uppsala. Förklaringen ges i ett protokoll 1710, där det talas om guldsmederna i Gävle "såväl som mr Johan Löfman vid Löffsta bruk såsom lydande under detta ämbete". Sista gången nämns han 27 juli 1717, "boendes uti Åkerby bruk". En kontroll i mantalslängden 1708 för Leufsta bruk verifierar uppgiften; där heter det under underrubriken Åkerby bruk: "För Herrgården antecknas — Sal. Winhagens dott:r 4, piga 1, Jacob Fischer 1, Johan Löfman 1, dräng 1, pigor 2." Även 1715 och 1720 är han nämnd i mantalslängderna, däremot icke 1721. År 1722 dyker det upp en guldsmed med samma namn i Sala. Vid kyndelsmässomarknaden i febr. hyr han ett stånd av staden och i nov. döms en gesäll till böter för våld mot guldsmeden Johan Löfman. I 1723 års mantalslängd för Sala (troligen skriven i dec. 1722) kallas han felaktigt Pär Löfman, men i jordeboken några månader senare har han sitt rätta namn; 1724 var han tomtägare i Norra kvarteret,

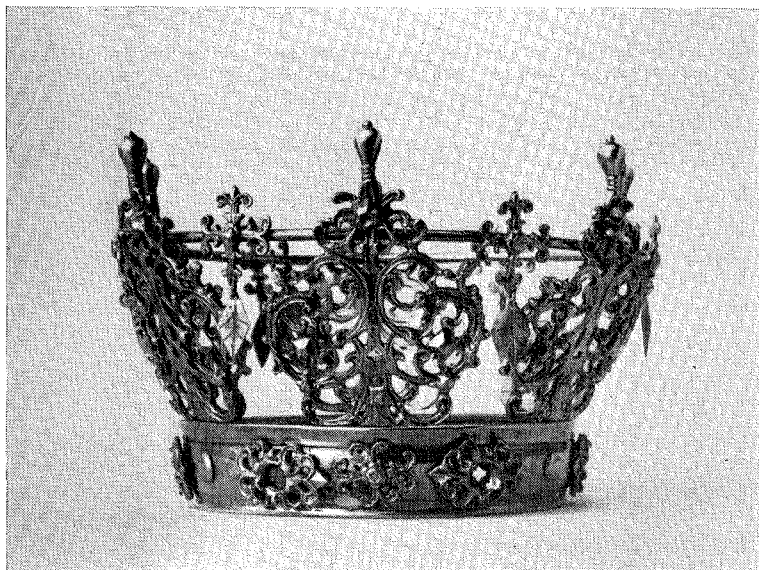

Supköpp av silver, stämplad av Augustinus Rudman i Gävle. Privat ägo.

Bägare av silver, stämplad av Augustinus Rudman i Gävle. Privat ägo.

1727 hade han gift om sig och den 28 febr. 1730 avled han i Sala. Änkan bodde kvar ännu 1735 men synes icke ha hållit verkstad. Såsom guldsmed i Sala borde Löfman ha tillhört ämbetet i Uppsala eller i Arboga. Uppsalaämbetet tillhörde han som nämnt 1717 men icke senare, och i arbogaämbetet har han aldrig inträtt. Men sannolikt är han identisk med den "Erik Löfman" som enligt arbogaprotokollen 1726 och 1727 arbetade "på Sahlberget" utan att vara frimästare eller tillhöra ämbete. Eftersom mantalslängderna för Sala endast upptar en enda person med efternamnet Löfman, är det sannolikt att protokollet i Arboga råkat få fel förnamn. — Man känner för närvarande endast två arbeten från gävletiden: en sked av rättsvanstyp, daterad 1687, och en vinkanna i Torsåkers kyrka, daterad 1688. Även från salatiden känner man två arbeten, en kalkfot i Kumla kyrka och en

Brudkrona av förgyllt silver, stämplad av Johan Ek i Gävle 1765. Högbo kyrka i Gästrikland.

paten i Tärna, båda enligt räkenskaperna från 1723.³

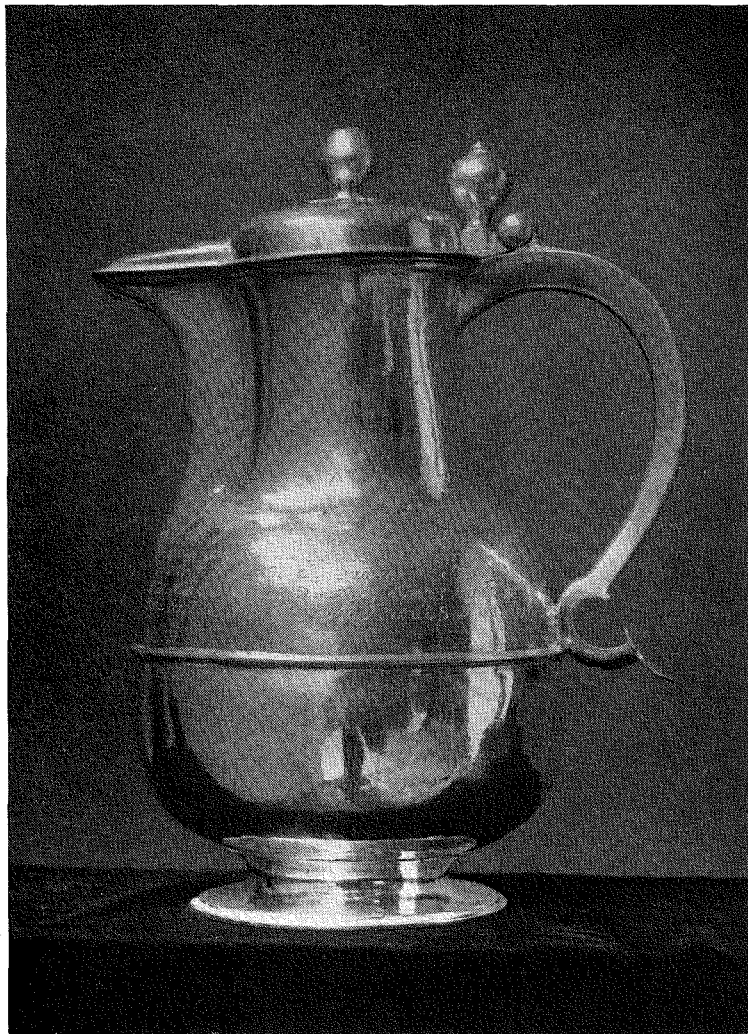
Jacob L. Norelius var född i Gävle 10 okt. 1710 som son till Laurentius Norelius, sedermera kyrkoherde i Hamrånge, och hans maka Magdalena Hagelsten. Han inskrevs i läran hos Johan Rudman 9 dec. 1724 och blev gesäll 6 nov. 1729, arbetade ett par år som gesäll på den rudmanska verkstaden och 1731—1734 som verkgesäll. Sedan han 26 juni 1734 av magistraten i Gävle fått löfte om burskap som guldsmed i sinom tid, begav han sig ut på gesällvandring "till andra orter"; bl. a. arbetade han i Stockholm som gesäll hos Gustaf Henning. Den 4 nov. 1738 äskade han ämbetet i Uppsala och fick löfte att där göra sitt mästerstycke på Erik Salins verkstad. Sju veckor senare uppvisade han en kaffekanna som godkändes, varpå han lyckönskades och förmanades att förbliva i uppsalaämbetet även om ett eget ämbete inrättades i

Gävle! Han synes dock aldrig ha rest till Gävle — saknas i 1739 års mantalslängd — och på våren 1740 arbetar han utan tillstånd i Stockholm, vilket framgår av ett protokoll 24 april angående bönhasjakt: "Sedermera omtaltes then ifrån Gefle här uti staden wistande gullsmeden Norrelius, hvilken hörer under Upsala skrå men här thetta embetet till förfång skall drifwa bönhaseri — — —". Om Norelius vidare öden är för närvarande ingenting känt.

Några märkligare nyupptäckter av gävlestämplarna har inte skett sedan Upmarks tid. Däremot föranleder de reviderade personhistorikerna i viss mån omdyning av de hos Upmark återgivna stämplarna.

Johan Löfmans mästarstämpel med tulpanformad kontur bör naturligtvis inte läsas som ett H utan som ett monogram av initialerna J och L. Under salatiden har hans stämpel ett liknande monogram men en obestämd kontur.

³ G. Ekström, anf. arb., sid. 88.

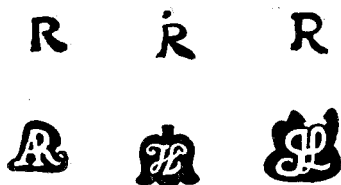
Vinkanna av silver, daterad 1688, stämplad av Johan Löfman i Gävle. Torsåkers kyrka i Gästrikland.

Den rudmanska mästarstämpel, som har formen av ett R, hänföres av Upmark på okända grunder dels till "Augustus", dels till "Augustin". Utan tvivel har stämpeln tillhört Johan Rudman d. ä. och den bör läsas som ett monogram av initialerna I och R, vare sig den har eller saknar en prick över stapeln. Stämpeln är för övrigt ett av de ytterst fåtaliga exemplen på att en skarpstämpel användes såsom mästarstämpel; på en skarp-

stämpel kan lätt en så ömtålig detalj som en i-prick skadas eller bortfalla.

Reliefstämpeln med AR i monogram bör utan tvekan hänföras till Augustinus Rudman.

Ingen av de tidigare mästarna i Gävle har använt årsbokstäver; Johan Ek och Daniel Poppelman synes ha varit de enda som tillämpat dylik stämpling innan den 1759 blev obligatorisk. Ek har med årsbokstaven A stämplat en vinkanna för

Mästarstämplar: a—c Johan Rudman d. ä.; d Augustinus Rudman; e—f Johan Löfmans gävlestämpel 1687—1695 och salastämpel 1722—1730.

Ockelbo kyrka, som är inskriftligt daterad 1734, med L en sockenbudskalk för Hedesunda kyrka, som enligt räkenskaperna omgjordes 1744, och med R en 1750 da-

terad bägare i Nordiska museets ägo. Detta ger en årsbokstavsserie A = 1734 — Z = 1757, dvs. densamma som ämbetet i Arboga tillämpat.

Daniel Poppelman har med bokstaven K stämplat en Valbo kyrka tillhörig brudkrona, som beställdes 1752 och sannolikt utfördes 1753, och i Ockelbo kyrka finns en brudkrona med årsbokstaven M och inskriftsdatering 1755. Detta ger en årsbokstavsserie A = 1744 — P = 1758. Poppelman blev mästare 1744 och har tydligen redan från början använt en egen bokstavsserie.

Summary

The Rudman family and other goldsmiths in Gävle

1625—1800

Gävle, situated about 110 miles north of Stockholm, is the oldest and greatest town in Norrland. In the 17th and 18th centuries, when the town played an important rôle for all commerce and navigation along the whole coast of Norrland, the handicraft prospered and produced several important goldsmiths. These were subjected to the corporation of goldsmiths in Uppsala; not until 1757 they got their own company.

The goldsmith-family Rudman is known from 1625 and was active for three generations

until 1746; at that time the workshop was inherited by the female line and was run till 1808. Originally the surname was Rudolph, which may indicate German origin, but about 1690 it was changed to the more Swedish-sounding name Rudman.

The pictures show works by Johan Rudman (active 1689—1727), by his brother Augustinus Rudman (1696—1746) and by the latter's son-in-law Johan Ek (1730—1760). Finally there is a picture of a piece of work made by Johan Löfman, who was active in Gävle 1687—1695.

Två metalldosor som byggnadsdokument och äreminnen

Av Stig Stenström

År 1936 företogs under ledning av Erik Bohr en utgrävning av Vingsborgs västra slottslänga av vilken endast grundmurarna bevarats till vår tid. Denna byggnad, som utgjorde slottsanläggningens äldsta parti var ett rektangulärt hus, vars västfasad flankerades av två hörntorn och uppfördes i början av 1570-talet. Någon gång före år 1625 tillkom dessutom mitt på östfasaden ett kraftigt kvadratisk porttorn. Ett av de viktigaste resultaten av Bohrs undersökning var konstaterandet att slottet uppförts av tegel och korsvirke.

Någon bild av slottet, där korsvirkeskonstruktionen markerats, har hittills ej varit känd, men åtminstone en sådan existerar dock, som här skall visas.

För några år sedan påträffades vid en grävning på gården Hörebo i Sandviks socken i Jönköpings län ett litet runt doslock av koppar 6 cm i diam. Locket är prytt med en konstlös ristning föreställande ett slott under vilket står WIISINGBORG 1697. Slottet är tydligen sett från sjösidan och SO. Man ser södra

och östra längorna samt västra längans hörntorn och porttorn höjande sig över de framförliggande byggnaderna.

Låt oss nu jämföra denna bild med en liknande, som förekommer på undersidan av en mässingsdosa i min ägo. Även här har vi en utan konstnärlighet ristad bild av ett slott och nedtill står ett genom seklers nötning delvis utplånat namn *VVII BOORG*. Mellan I och B är 12 mms lucka medan namnets längd är 37 mm. Det torde väl knappast vara något tvivel om att här ursprungligen stått *WIISINGBOORG*. Slottet är emellertid avbildat från ett annat håll än på Hörebolocket. Ristningen på mässingsdosan visar en trevånings slottsbyggnad med hörntorn och lökformade spiror samt ett bredare mittorn med kupolliknande spira. Fasaden är indelad i sex fält, som i alla tre våningarna uppdelas av diagonala linjer, vilka inte kan beteckna annat än en korsvirkeskonstruktion. Det är sålunda utan tvekan västra slottslängan som avbildats.

Denna mässingsdosa är 9 cm i diam.

Locket till metalldosan från Hörebo i Sandviks socken, Småland.

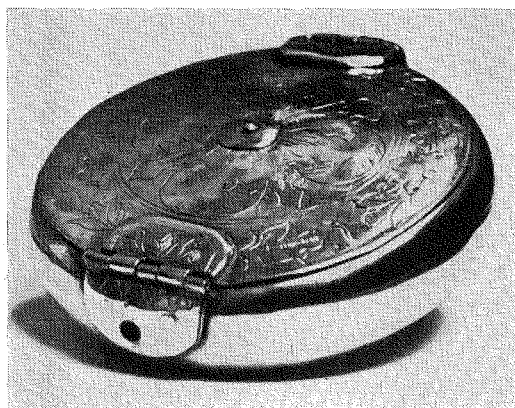
2 cm hög och försedd med lönnlås på locket, som även är dekorerat med ingraverade stiliserade blad och blommor. Någon gång i början av 1870-talet kom ett zigenarfölje till Kullagårds herrgård i Veddice socken och blev sannolikt välvilligt mottagna, ty då zigenarna åter drog sina färde skänkte en av kvinnorna den gamla mässingsdosan till godsägarens yngsta dotter, som var min mor. Det faktum att dosan en gång tillhört zigenare är kanske inte helt utan sitt intresse. Som bekant tillät Per Brahe på sin tid zigenare att slå sig ned såväl i Visingsborgs grevskap som i hans friherrskap Kajaneborg i Finland¹ och med tanke på att dessa sedan gammalt varit kända för att syssla med förtening, kopparslageri och knappmakeri — i Visingsborg kallas zigenarna vanligen häktemakare — är det inte otroligt att dessa dosor tillverkats av zigenare.

På Hörebolocket förekommer som

¹ *Wilstadius, P.*, Vista härad i gången tid (Per Brahe och tattarfrågan).

nämnts årtalet 1697 och vi skall nu se vad detta kan ha för samband med slotets historia.

Braheättens maktställning och stora rikedomar hade länge varit Karl XI en nagel i ögat men den nära släktskapen med Per Brahe, vilkens tidigt avlidna dotter varit gift med hans farbroder hertig Adolf Johan liksom väl också respekten och vördnaden för det gamla riksrådet synes ha avhållit kungen från att låta reduktionen drabba Visingsborg och de övriga Brahegodsen. Emellertid avled Per Brahe år 1680 och då alla hans barn gått bort före honom övergick Visingsborgs grevskap — omfattande 12 kvadratmil — Kajaneborg och de gamla arvegodsens Bogesund, Lindholmen och Rydboholm m. m. till brorsonen riksrådet och amiralen greve Nils Brahe. Denne, som var född posthumus 1633 hade uppfostrats av farbrodern på Visingsborg och var också han en nära frände till Karl XI genom sin syster, som blev hertig Adolf Johans maka i andra giftet. Nils Brahe visade Karl XI emellertid, trots den dubbla släktskapen, ingen hänsyn. Reduktionskollegiet trädde nu omedelbart i aktion och redan 1681 indrogs Visingsborgs grevskap. Nils Brahe sökte dock med all makt behålla denna Braheättens förnämsta besittning där hans förfäder härskat mer än ett århundrade. Förutom det väldiga Brahearvet hade han med sin hustru, en dotter till riksmarsken Carl Gustaf Wrangel, bl. a. fått Skokloster och Spieker på Rügen och var vid denna tid Sveriges rikaste man. Genom försäljning av en stor del av sina guld- och silversamlingar lyckades Nils Brahe också åstadkomma den ofantliga lösepenning, som Kronan fordrade av honom för Visingsborg och han förkla-

Mässingsdosa från Kullagård i Veddige socken, Halland.

rades för all framtid fri från vidare betalningsskyldighet till staten.² Redan på 1690-talet öppnade emellertid reduktionskollegiet nya rättgångar mot Brahe, som till sist endast hade en bråkdel kvar av sin forna rikedom och det dyrbara lösöre som under flera generationer sammanbragts på Visingsborg måste gå under klubban på en lång rad auktioner i Jönköping åren 1697—1703.³

Med kännedom om den stora popularitet, som Braheätten åtnjöt i grevskapet, måste kungörelsen om den första exeku-

² Nisser, Wilhelm, Konst och hantverk i Visingsborgs grevskap på Per Brahe d. y:s tid.

³ Björkman, Rudolf, Exekutiv-auktioner på greve Per Brahes lösegendom (i Meddelanden från Norra Smålands Fornminnesförening III).

tivauktionen, som ägde rum den 16 januari 1697 ha väckt den största sorg och förbittring bland befolkningen. Nu måste det stått klart för gemene man att Braheättens lyckosamma regemente för alltid var förbi. De som hade störst anledning att med oro se framtiden an var givetvis zigenarna, som avskydda och föraktade på andra ställen, i grevskapet haft en tryggad tillvaro.

Kanske har zigenare genom tillverkningen av ovannämnda dosor velat ge uttryck åt sin solidaritet med Braheätten och sin harm över statens orättmätiga rofferi.

Visingsborgs slott, västra längan. Ristning på undersidan av dosan från Kullagård.

Zusammenfassung

Bei einer Untersuchung des westlichen Schlossgebäudes von Visingsborg, die im Jahre 1936 unter Leitung von Erik Bohrn unternommen wurde, hat man festgestellt, dass das Schloss in Fachwerk mit Ziegelfüllung gebaut wurde. Es gibt wenigstens ein Bild vom Schloss, woran die Fachwerkskonstruktion deutlich angegeben ist. An der Unterseite einer Messingdose, die im Besitz des Verfassers ist, ist unzweifelhaft das westliche Schlossgebäude von Visingsborg eingeritzt. Man kann auf dem Bilde die Fachwerkskonstruktion deutliche erkennen. Die Dose ist eine Gabe von Zigeunern. — Am Hörebo Hof im Jönköping Län hat man

einen Dosendeckel aus Kupfer gefunden mit einem Bild vom Schloss und 1697 datiert. — Durch die Reduktion von Karl XI. musste das kostbare Mobiliar, das die Familie Brahe während Generationen in ihrem Hauptbesitz Visingsborg gesammelt hatte, unter den Hammer kommen. Die Zigeuner konnten in der Grafschaft von Visingsborg ein sicheres Dasein geniessen und wollten vielleicht durch das Anfertigen der Dosen seine Solidarität mit der Brahe-Familie und seine Entrüstung über die Plünderung des Staates zum Ausdruck bringen.

Sentida stol med medeltida bildmotiv

Av Olle Cederlöf

I Folklivsarkivets samlingar i Lund förvaras ett fotografi av en stol, som år 1930 fanns i privat ägo i Urshults socken i Kinnevalds härad, Småland. Stolen är ingalunda ovanlig till sin typ, och det är sålunda icke av den orsaken den här göres till föremål för behandling. Det märkliga med densamma är istället den bild, som finnes inristad på ryggbrickans framsida. Den återger nämligen, som nedan skall behandlas närmare, ett rent medeltida bildmotiv av stort intresse. För att kunna klarlägga traditionssammanhanget och eventuellt kunna påvisa en direkt förlaga för bilden ifråga är det emellertid nödvändigt att med några ord beröra själva stolen, dess ursprung och ålder.

Stolen, fig. 1 och 2, tillhör den av Sigurd Erixon kartlagda typen med rektangulär ryggbricka och ben med dubbla ramslår, som var vanlig i allmogehemmen från 1600-talet och fram till 1700-talets slut — på sina håll ända in på 1800-talets första decennier.¹ Den är för öv-

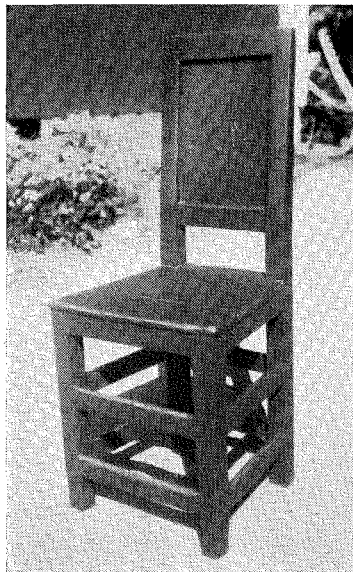
rigt företrädd i Nordiska museet av ett annat snarlikt exemplar (inv.nr 150,310) från samma socken.² Sistnämnda stol, som daterats till 1700-talets senare hälft, har dock en betydligt smalare och lägre ryggbricka. Med hänsyn till ryggbrickans större dimensioner på den här aktuella stolen kan denna dateras något längre fram i tiden.³ Den torde härröra från 1700-talets slut eller eventuellt från 1800-talets första decennium. Då den ristade bilden av allt att döma är ursprunglig på stolen, kan den sålunda dateras till samma tidsperiod.

Den stora huvudfrågan är: vad har den folkliga konstnären avsett framställa med sin bild och var har han fått uppslaget? En ytlig blick ger vid handen att motivet rör sig om en ryttare omgiven av två hästliknande djur, av vilka det vänstra har en dekorativt utformad, om den gammalnordiska konstens drakslingor erinrande svans. Enbart denna detalj rycker motivet långt tillbaka i tiden; man kan i

¹ S. Erixon, Möbler och heminredning i svenska bygder, II, Stockholm 1926, s. XXVII ff.

² S. Erixon, a. a., fig. 637.

³ S. Erixon, a. a., s. XXIX. Jfr även fig. 657 och 658 i samma arbete.

1. Stol med hög rektangulär ryggbricka och ben med dubbla ramslår. Från Urshults sn, Kinnevalds härad, Småland. LUF B 707. Foto Sune Gärding 1930.

sammanhanget peka på romanska dopfuntsreliefer (t. ex. Burseryds-funten från 1200-talet), på vilka man understundom finner liknande arrangemang.⁴

Också andra detaljer i bildutformningen understödjer en dylik datering av bildmotivet. Ryttaren kan sålunda genom sin beklädnad och beväpning dateras till 1200-talets början.⁵ Det är nämligen tydligt, att det grovt utformade huvudpartiet avser återgiva en 1200-talshjälm, en s. k. konisk hjälm med näsbärga och nackskärm eller kanske snarare en sockertopp-liknande tunnhjälm av den typ, som vi

⁴ Jfr S. Svensson, Vikingatidstraditioner i nordiska bondemöbler (Fataburen 1937, s. 37 ff.).

⁵ Jfr B. Thordeman, Der nordische Helm in frühgeschichtlicher Zeit (Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde, NF, 7 Bd, Heft 8/9, Berlin 1943, s. 223).

lade på bärarens axlar.⁶ Hjälmens korresponderar i vilket fall som helst i kronologiskt hänseende med det kraftiga, vid vänstra sidan burna svärdet, den på ryggen burna triangulära skölden (écu) och den över den osynliga ringbrynjan burna, mjuka vapenskjortan (surcoat).⁷

Mot denna bakgrund ligger det närmast till hands att antaga, att den folkliga konstnären arbetat efter en medeltida förlaga av ett eller annat slag (i främsta rummet en relief eller stenristning), då det i annat fall, dvs. om ristningen varit en rent fri invention, knappast skulle ha förelegat en så exakt korrespondens mellan de olika rustnings- och beklädnadsdelarna. En undersökning av medeltida bildmaterial från det aktuella området, sydöstra Sverige, har emellertid icke givit någon direkt ledtråd. En allmän orientering i liknande material från norskt och isländskt område har istället gett ett överraskande resultat.

I museet i Reykjavik finnes en medeltida trädörr, som ända till 1800-talets mitt tillhört den vid 1200-talets början uppförda kyrkan vid Valtjofstad.⁸ Denna dörr, som från förstnämnda tidpunkt ingått i det danska nationalmuseets oldsags-samling till dess den i våra dagar återbördats till Island, är försedd med rika träskärningar av en utomordentligt hög konstnärlig kvalitet. Dessutom förekommer på densamma en runinskrift, som är ursprunglig och av språkhistoriska grun-

⁶ O. Cederlöf, Vapenhistorisk handbok, Malmö 1951, s. 84.

⁷ Ang. tidslatituderna för de skilda vapentyperna se O. Cederlöf a. a., s. 36, 75 och 99.

⁸ K. Kåhnd, Bidrag til en historisk-topografisk Beskrivelse af Island, II, Köpenhamn 1879—82, s. 228. Se även B. Magnússon Ólsen, Valfjordsstadahurdin (Árbók Hins Islenszka Fornleifafélags 1884—85, Reykjavik 1885, s. 36).

der kunnat dateras till tidsperioden 1200—1225,⁹ dvs. till en period som direkt korresponderar med klädedräkten och beväpningen hos de i de framställda bildscenerna återgivna figurerna.

Dörren är prydd med tvenne nedskurna cirklar, inom vilkas ramar äro framställda olika bildmotiv. I den nedre cirkeln återges fyra på gammalnordiskt maner dekorativt sammanslingrade dragfigurer, medan den övre cirkeln, fig. 3, som medelst en horisontal list är delad i två segment, återger tvenne berättande scener av romansk karaktär. I det nedre bildfältet ser man en bepansrad ryttare, som — iförd vapenskjorta (surcoat), konisk hjälm med näsbärga och nackskärm samt med trekantig sköld (écu) på ryggen — med sitt kraftiga huggsvärd dräper en drake och befriar ett av draksvansen omslingrat lejon.

Det är ett bildmotiv, som enligt vad folksagoforskarna kunnat konstatera, med största sannolikhet är hämtat från sagokretsen kring Artur-riddarna och hjälten Didrik av Bern.¹⁰ Om denne berättas att han i skogen — på bilden antydd medelst några vegetativa element — skall ha mött och dräpt en drake, som just fångat ett lejon. Enligt sagans fortsättning skall det tacksamma lejonet sedan städse ha följt sin räddare för att slutligen efter hans död sörja på hans grav. Det är dessa båda till tiden olika scener som återgivas i det övre bildfältet. Till vänster ser man lejonet med dekorativt utformad svans följa sin befriare, som i bildens centrum rider fram på sin passgångare. Till höger återges slutligen

2. Ryggbrickans märkliga bildmotiv. LUF B 708. Foto Sune Gärding 1930.

lejonet, som sörjande sjunkit ihop på räddarens gravhäll. Denna bär en redan ovan berörd, delvis skadad runinskrift, vilken enligt ett allmänt godtaget tolkningsförslag lyder: ”Se den mäktige kungen, som dräpte draken, är här begravnen.”¹¹

Det är den övre scenen som är av speciellt intresse i detta sammanhang. Det råder icke något som helst tvivel om att det är just denna scen som i mera tafatt utformning återgivits på den småländska stolen. Stolfigurernas gruppering och detaljutseende — man kan t. ex. peka på det närmast hästliknande vänstra lejonets dekorativt utformade svans — avslöjar nämligen ett intimt samband mellan de båda bildframställningarna. Hur skall detta förklaras?

Som redan ovan framhållits fanns Valtjofstadsdörren ända till 1800-talets mitt, dvs. också vid tidpunkten för den småländska stolens tillverkning, på Island.

⁹ K. Kålund, a. a., s. 230.

¹⁰ S. Grundtvig, Danmarks gamle Folkeviser, IV, Köpenhamn 1883, s. 685, och K. Kålund, a. a., s. 230.

¹¹ K. Kålund, a. a., s. 229.

3. Övre cirkeln på Valtjofstadsdörren. I övre fältet återfinnes samma motiv som på fig. 2. Efter M. Þórdarson, *Islands Middelalderskunst*.

Det stora avståndet i rum gör emellertid att man knappast vågar tro på ett direkt samband. I stället vill man gärna inplacera en förmedlande länk mellan de båda bildutsmyckningarna. Även detta stöter på vissa svårigheter, om man tänker sig den isländska bilden enbart som en sagoillustration. Den kan emellertid, vilket är av största intresse i detta sammanhang, ha en djupare innebörd.

I bilden finnes nämligen ett markerat kristet inslag. Riddarens sköld har järnbeslag i form av ett romerskt kors och på gravhällen återfinnes ett liknande kors mot fonden av en stavkyrkobyggnad. Man kan sålunda på goda grunder antaga, att bildscenen har ett medvetet symbolinnehåll. Det vill med andra ord säga, att konstnären utnyttjat ett gammalt sago-motiv för att uttrycka en kristet religiös tanke: kampen mellan det goda och det

onda i den timliga tillvaron. Detta är ingen isolerad företeelse i den medeltida sakrala konsten. Man kan t. ex. erinra sig den med den isländska dörren ungefär samtida träskurna, norska kyrkoportalen från Hyllestad, vilken som ledande motiv har den gamla sagan om Sigurd Fafnesbane och dennes kamp mot draken, dvs. det onda.¹² För övrigt förekommer också den tungt rustade krigaren, Kristi stridsman, som isolerat bildmotiv eller i kamp med en drake eller ett monstern på åtskilliga romanska kyrkor (Dalby, Grötlingbo, Tofteryd och Rydaholm). Samma är förhållandet med lejonfiguren, som är oerhört vanlig i den sakrala bildutsmyckningen i såväl stensculpatur som träsnideri (t. ex. bänkaveln från Hovs kyrka,

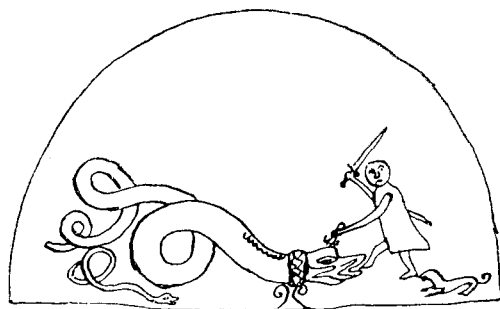
¹² W. Lübke, *Kunsthistorien* fremstillet i dens *Hovedtræk*, I, Köpenhamn 1897—1901, s. 404; H. Wählin, *Boken om Skåne*, Malmö 1936, s. 122.

Östergötland) under romansk tid.¹³ Sistanämnda faktum torde till stor del bottna i de medeltida bestiariernas eller djurböckernas uttydning av lejonet som en symbol för Kristus, "Lejonet av Juda stam", som är det godas främsta representant.¹⁴

Det är sålunda frestande att antaga att Didriks-sagan med dess tre komponenter riddaren, lejonet och draken i här angiven komposition blivit transformerad till en allmän kristen symbolbild, som varit känd och utnyttjad i den sakrala konsten över stora delar av det nordiska området under romansk tid. Jag vill därmed antyda, att det inom sydostsvenskt område kan ha funnits en sakral bildutsmyckning (tympanonrelief, relief på dopfontscuppa eller liknande), som bevarats till sen tid och varit känd för den folkliga träsnidaren av den småländska stolsbilden. Visserligen kan den stereotypa ristningen bero på konstnärlig oförmåga, men man har dock en känsla av, att bilden sådan den här återges lånats från en förlaga i ett mera svårarbetat material, dvs. från en relief eller ristning i sten. Någon dylik är likväl, som redan ovan framhållits, omöjlig att påvisa.

¹³ A. Lindblom, Sveriges konsthistoria från forntid till nutid, I, Stockholm 1944, s. 169, fig. 267.

¹⁴ C. Forsstrand, Physiologus eller den naturkunnige (Ord och Bild 1898, s. 298). Lejonet kunde emellertid också understundom ha motsatt symbolbetydelse. Se H. Wählin a. a., s. 121.

4. Tympanonrelief från Tofteryds kyrka, Småland. Efter teckning i A.T.A. Jfr nedre bildfältet på fig. 3.

Det är dock av visst intresse att konstatera, att det på Tofteryds kyrka i Småland ännu på 1830-talet fanns en numera förstörd tympanonrelief framställande ett besläktat motiv: en svärdbeväpnad man, som åtföljd av ett fyrfotadjur (hund eller lejon?), till fots kämpar mot en drake.¹⁵ Genom motivet och den valhända utformningen — om man nu kan tillmäta den gamla teckningen i A.T.A. vittnesgillhet — för denna relief osökt tanken till bildutsmyckningen på den småländska stolen. Det är en relief eller ristning av denna typ med upprepande av det isländska bildmotivet man gärna vill tänka sig som förlaga för den här aktuella bilden.

¹⁵ R. Blomqvist, Studier i Smålands romanska stenkonst, Lund 1929, s. 52 och fig. 39. Jfr även J. Allvin, Beskrifning öfver Östbo Härad i Jönköpings län, Jönköping 1859, s. 39 f.

Summary

A chair from a manor house in Småland (Fig. 1) has a remarkable engraving (Fig. 2), on which among other things the motive of the ornamental tail of the left animal is of ancient lineage. This has been confirmed by the outfit and arms of the rider, which obviously intend to illustrate a chivalrous outfit from the 13th century. The correspondence between the different arms and the details of the panoply could not be explained otherwise than in suggesting that the peasant artists has had a mediaeval original as a model. The investigations for such an original copy within this domain, for instance on a tympanum or on a baptismal font, have been without result. However, it is surprising that the author has found a prototype on an Icelandic church-door from the 13th century (Fig. 3), deriving its subject from the legendary circle round King

Arthur and Didrick of Berne. It is told about Didrick that he killed a dragon and set free a lion, which follows his rescuer ever after and mourns on his grave. These last two phases of the story have been illustrated simultaneously on the upper picture of the medallion on the door and they recur similarly on the recent chair from the province of Småland. However, an intermediate link must exist. The author gives the explanation that the fairy-tale-subject during the Middle Ages has been transformed into a commonly accepted Christian symbol figure (the fight between good and evil), that has been preserved in the adornment of some church and copied on the chair. As an example the author points out a similar motive from a church in Småland (Fig. 4).

Heliga tre konungar och Sveriges riksvapen

Ett genmäle

Av *Heribert Seitz*

Den ursprungliga innebörden av de tre kronor, som utgöra Sveriges riksvapen, är ej känd. Deras medeltida härkomst gör en tolkning av deras idéinnehåll till ett synnerligen komplicerat problem. Många ha sysslat med detta och många hypoteser ha framförts. Någon bindande bevisföring har dock, naturligt nog, ej hittills kunnat presteras i någon riktning. Redan vapnets ålder i Sverige (snart 700 år) försvårar och kanske omöjliggör detta. Härtill kommer hela det komplex av religiös mysticism och ofta svårtolkad symbolik, varav medeltiden flödar.

Att a priori utgå ifrån att trekronorsbildens tolkning måste byggas upp uteslutande enligt formell heraldisk metodik torde ej vara rimligt. Man har all anledning att nalkas problemet utan förutfattade meningar och med kringlysthet. Uppkomsttidens nyanserade idévärld måste alltid vara för forskarens ögon.

När jag under tidigare studieresor såsom en sidosobservation då och då i utlandet noterade trekronorsvapen, vilka i nuläget ej syntes ha något som helst samband med det svenska riksvapnet, och

samtidigt fann, att de utländska vapenbilderna ofta hade en gemensam nämnare, nämligen symbolen för heliga tre konungar, måste en association härav med det svenska sköldemärket falla sig tämligen osökt. Jag skisserade denna frågeställning i uppsatsen "Sveriges tre kronor i sitt europeiska sammanhang. En studie till belysning av ursprungsfrågan" (Rig 1950, sid. 49—63). Jag var fullt medveten om att mitt diskussionsinlägg skulle kunna åstadkomma irritation. Det gör allt nytt, som är obekvämt för det konventionella.

Hovkamrerare Arvid Berghman, förutvarande tjänsteman i Riksheraldikerämbetet och flitig forskare på det heraldiska området, har nyligen tagit upp min teori till behandling i uppsatsen "Sveriges tre kronor och Stockholms stadsvapen" (Rig 1956, sid. 45—52). Detta är endast tacknämligt, ett historiskt problem av denna art måste tvättas noggrant, om dess kärna över huvud taget skall kunna komma i dagen. Varför det nu må vara mig tillåtet att återkomma, är främst den omständigheten, att Berghman av någon anledning synes ha uppfattat min rent hypo-

tetiska framställning som om jag skulle ha ansett denna såsom en bevisad tes. Ändå har jag försökt understryka just det konditionala genom att sammanfatta heliga tre konungarsteorien i en fråga, som Berghman f. ö. själv citerar: "Om de tre kronorna ute i Europa — åtminstone i ett fall dessutom i vårt eget land — bevisligen utgöra en symbol för heliga tre konungar, varför skulle de ej göra det-samma, när de funnit vägen till vårt riksvapen?" Att jag underbyggt denna min frågeställning med åtskilliga skäl, angives av Berghman, men, det måste nog framhållas, endast delvis. Det är mänskligt att medvetet eller omedvetet se bort ifrån passbitar, som ej falla in i den bild man vill sammanfoga. I en saklig diskussion bör dock alla element redovisas, även om bilden därigenom måhända kan bli tilltrasslad. Jag frågar därför, varför har i Arvid Berghmans uppsats helt och hållet setts bort ifrån den väsentliga del av min framställning, som omfattar den samtida religiösa idé- och symbolvärlden (avsnittet "De tre kronorna i medeltidens religiösa föreställningsvärld", sid. 52-56) och dennas dominerande inflytande över ikonografien? Den första regeln vid en analys av en historisk företeelse måste väl vara att undersöka, hur den *samtida* inställningen kan ha inverkat på dennas tillblivelse. Varför förbigicks mitt framförande av den stora roll heliga tre konungarskulten spelade i *hela den dåtida kristna världen*, alltså även i Sverige? I stället säger Berghman: "Om vårt land haft dessa tre konungar som sina speciella skyddshelgon, hade saken varit klar, men denna premiss föreligger ej, och vi äro därför inte berättigade att av kölnervapnet draga några slutsatser i fråga om vårt riksvapen." Ingen har dragit någon så fixerad slut-

sats. Heliga tre konungar såsom skyddshelgon utgjorde en allmän egendom, tillgänglig för alla. De återopades bl. a. av dem, som sökte härbärge, voro i nöd eller drabbades av sjukdom, här som i alla andra katolska länder. Konsekvensen av t. ex. heliga tre konungars beskydd av de vägfarande blev, att värdshusen ofta uppkallades efter skyddshelgonen i fråga, "Zu den Heiligen Drei Königen", och snart nog endast efter dessas attribut, "Zu den Drei Kronen". Det kan f. ö. tilläggas, att denna symboliska värdshusenämning alltjämt lever kvar, överförd till restauranger. I varje fall finns numera en dylik med namnet "Tre Corone" i Verona. Det är detta och andra likartade exempel på de tre magernas dåtida popularitet, t. ex. trettondagsspelen, jag framhållit som en allmängiltig bakgrund (sid. 53—54). Kölnerexemplet var en företeelse av speciell betydelse på grund av dess konkreta fixering i bild av fenomenet med de tre kronorna som absolut symbol för heliga tre konungar. Vidare, varför är ej det underlag som exemplen ur den bibliska ikonografien utgöra ("Ikonografisk bakgrund", sid 56—61), behandlade ur kritisk synpunkt?

Genom att hela det ovannämnda idé-mönstret, så starkt invävt i den medeltida livsbilden, utelämnats i Arvid Berghmans argumentering mot min hypotes, blir hans balansering av skälen för och emot skev och lämnar åt läsaren en missvisande grund för en objektiv bedömning av sammanhanget. Det bör sålunda observeras, att den nämnda kretsen av abstrakta och konkreta skäl för den av mig framförda teorien kvarstå såsom ovederlagda. Berghman har helt enkelt låtsats som om de ej framlagts. Att få den djupare och idé-mässiga sidan av problemet sakkunnigt

belyst vore emellertid av största värde. Jag vill ej på något sätt göra gällande, att ej en forskare som behärskar detta specialområde skulle kunna framlägga argument, som rycka undan det fundamentala i min frågeställning. Men tills dess torde den vara motiverad.

Så några detaljer. Om Munsters trekronorsvapen anför Berghman (sid. 48), att om dess "ursprung intet är bekant". Han borde kanske ha uttryckt denna sin uppfattning försiktigare. Sveriges sändebud i Irländska republiken, Folke Wennerberg, har brevlades uttryckt sitt positiva intresse för min tankegång och har i samband därmed också i någon mån kunnat vidga basen för mina argument. Han citerar således bl. a. en skrivelse av den 16 december 1953 från vårdaren av republiken Irlands fornminnen, Joseph Raftery, varav framgår, att visserligen intet ovedersägligt kan beläggas i fråga om Munsters vapenbild. Raftery tillägger dock om de tre kronorna däri: "They may have represented the fusion of three subkingdoms in one, and this idea may have been given a concrete shape in the form of the three crowns, based on the Magi motif." Berghman säger vidare (sid. 49), "Egendomligt nog har Seitz ansett sig böra förbigå frågan om tre kronors förekomst i släktvapen" och anger därefter, att Renesse redovisat "ett trettiotal europeiska familjer, vilka föra som vapen en sköld med enbart tre kronor, och dessutom ytterligare ett betydande antal släkter med tre kronor i kombination med diverse häroldsbilder". Som sin egen åsikt om dessa vapen nämner så Berghman, att släktnamnen i fråga "visa tydligt, att kronan blott alluderar på den värdighet som namnet syftar på, utan att det finns någon anledning att söka en anknytning till

tre konungars legend". För att börja med det sistnämnda, måste jag nog hävda, att den anförda slutledningen väl ändå torde vara i det lösaste laget för att utan ens ett försök till klarläggande kunna framföras som argument i en allvarligt syftande diskussion. I själva verket vet man tills vidare ingenting alls om idéinnehållet hos de tre kronorna i sagda familjevapen (dessutom, varför skriver Berghman "kronan", de äro ju tre och ej en?). Så till anmärkningen i sin helhet. Det måste nämligen ha undgått Berghman, att jag ej alls ansett mig "böra förbigå frågan om tre kronors förekomst i släktvapen". Tvärtom har jag poängterat betydelsen av detta delproblem (sid. 60): "Ovanstående översikt över motivets ikonografiska och heraldiska utveckling ute i Europa har av praktiska skäl måst inskränka sig till de stora linjerna. Undersökningen av t. ex. de olika ländernas familjevapen har måst förbigås, *ehuru en dylik skulle kunna giva stoff till belysande av frågan.*" I en not till denna passus nämner jag så, att trekronorsmotivet på "familjevapen kan beläggas i Holland (familjen Drabbe), Italien m. fl. länder". Dessutom måste tråkigt nog min redovisning av Kaspar Jodok Stockalpers släktvapen (sid. 55—56) ha undgått Berghman. Detta specimen utgör nämligen tvärtemot vad Berghman vill göra gällande just ett exempel på familjevapen, som bevisligen har tre kronor syftande på heliga tre konungar. När Stockalper så sent som 1653 av kantonen Wallis erhöll vapenbrev för sig och sina efterkommande som riddare av det heliga romerska riket, beskrevs hans vapen sålunda: "Wappen (bestehend aus den 3. Kronen der hl. Drei Könige, Schutzpatrone des Familienhauses . . .)." *Ännu under 1600-talets mitt*

var således kunskapen om de tre kronorna som symbol för heliga tre konungar så levande på kontinenten, att man fastställde dem i denna deras egenskap som sköldemärke.

På sid. 46 framhåller Berghman, att de tre kronorna, om de skulle kunna ha något symboliskt innehåll, detta i så fall lika gärna skulle kunna "vara t. ex. en anspelning på treenigheten som på heliga tre konungar". Nej, det kan det definitivt inte vara. Den i treenigheten ingående helige ande, symboliseras nämligen aldrig av en krona utan av en svävande duva. Att Gud Fader symboliseras av en krona kan väl ändå ingen påstå. Och att Kristi törnekrona skulle kunna bytas ut mot en rangkrona (motsvarande) är väl ändå omöjligt. Dessutom är veterligen ej känt, att det högsta kristna gudsbegreppet fått tjäna som symbol för någon rent världslig företeelse. Åtskilligt vore att tillägga i Arvid Berghmans behandling av min hypotes. Endast en sak må ytterligare anföras. Berghman talar ofta om *en* krona som vore den identisk med *tre* kronor eller, som det förklaras på sid. 50, "kronan upprepad tre gånger". En krona fastslås av Berghman som symbol för en

konung. Så långt är det obestridligt, även för en ickeheraldiker. Men då bör väl tre kronor också i vissa fall kunna få tolkas som symbol för tre konungar; a priori behöva de väl ej alltid vara symbol för *en* monark och då "tre gånger upprepad". Sistnämnda resonemang är svårt att förstå, i synnerhet med medeltidens religiösa symbolik som bakgrund och med de bevis på motsatsen, som trots allt föreligga. Arvid Berghman konstaterar mot slutet av sin granskning, att det förefaller som om jag "ej skulle ha förebragt någon bindande bevisning för ett sammanhang mellan det svenska riksvapnet tre kronor och heliga tre konungar". Jag borde visserligen vara tacksam för att något sådant över huvud taget satts i fråga, men så skyhögt har jag aldrig syftat med min frågeställning. Att med bindande bevis klarlägga uppkomsten av en 700-årig företeelse tarvar band av annan styrka och kanske också av annat slag än dem jag kunnat tvinna. Ytterst har jag syftat till att visa fram *möjligheten av ett nytt och vidgat utgångsläge för bedömningen*. Det är väl ändå så, att en svensk företeelse bör kunna sättas i samband med en samtida allmäneuropeisk?

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

BERNDT GUSTAFSSON: *Manligt-kvinnligt-kyrkligt. I 1800-talets svenska folkliv*. Diakonistyrelsen. Stockholm 1956. 174 s., ill. Pris kr 12:—.

Berndt Gustafssons utnyttjande av den fyndiga översättningstiteln på Margaret Meads bekanta bok har icke bara gett det egna verket en adekvat rubricering utan därtill också en antydan om dess sammanhang med aktuell debatt i amerikansk etno-sociologisk ("kulturantropologisk") forskning. Redan bokens första rad deklarerar, att det här gäller en metodundersökning. Rec. föredrager dock, att först resumera bokens realinnehåll, som kretsar kring förändringarna i den svenska bondkvinnans ställning vid tiden för naturahushållningens upphörande och industrialismens genombrott. Det är givetvis endast några detaljer i detta stora komplex som tagits upp, men när "mänskligt" i den förebildliga titeln utbyts mot "kyrkligt" är den verkliga inskränkningen dock vida mindre än den verbala, ty kyrkligt och världsligt, andligt och materiellt voro intimt förbundna med varandra i det gamla bondesamhället. En tillämpad helhetssyn är också en ledande tanke i Gustafssons framställning, grundad på en mångsidig kännedom om den folkliga kulturen. Främst kommer detta vetande till uttryck i behandlingen av den till synes bagatellartade seden att kvinnorna vid kyrkbesöken medförde kryddosor och väluktande örtkvastar. Dessas närmaste funktion var givetvis att under en utdragen gudstjänst hålla sömnen borta. Men färg och dofter markerade också det specifikt kvinnliga, och den inbördes bjudningen i kyrkbänken underströk könets och grannskapetets förtroliga sammanhållning. Gustafsson ser därtill kyrkkryddorna som ett uttryck för bondhustruns särskilda

egenvärde som vårdare av en uråldrig tradition om kryddväxternas medicinska och hushållsekonomiska utnyttjande. Förf. får här tillfälle att i ett särskilt avsnitt framhålla det stöd, som den folkliga örtvisdomen hade i Johann Arndts Sanna Christendom, med någon överdrift betecknad som "ett av de viktigaste skriftliga dokumenten i svensk kulturhistoria". Kyrkkryddornas och kyrkbukettens roll utspelades enbart på kvinnosidan i kyrkan, på karlsidan motsvarades deras funktion — dock endast delvis — av tobak och snus. Den stränga uppdelningen efter kön i två olika sidor har gammal kyrklig hävd men fick en fastare utformning, när kyrkorna efter reformationen bänkinreddes, och den blev också ett synligt uttryck för ortodoxiens uppfattning om kvinnans särställning i samhället i förhållande till mannen. Den tredje sedvänja Gustafsson behandlar är kyrktagningen, vilken lika litet som bänkindelningen skulle kunna kallas folklig, om man enbart utgick ifrån att båda — till skillnad från kyrkkryddorna — ha grundat sig på och reglerats av myndigheters påbud. Här skulle kunnat dragas en gräns mellan kyrklig och annan folklivsforskning, men även här visar det sig, att utformning och värdering icke normeras efter förordningar. Problemet om de lokala differensernas orsaker blir då bl. a. gemensamt, och ännu vid 1800-talets mitt växlade t. ex. platsen för kyrktagningen, så att den i Lunds och Växjö stift skedde nere vid kyrkdörren, i det övriga Sverige framme i kyrkan. Förf. understryker med skärpa, att för en sed som kyrktagningen är en historisk analys en primär nödvändighet för att bestämma sedens innehåll: "Det går inte att förstå en traditionsmättad sedvänja utan historiskt perspektiv." Han påvisar hur i kyrktagningen bevarats olika tidsskikt: ett förkristet, ett

katolskt medeltida och ett ortodoxt lutherskt. Men i föreliggande arbete har dock utredningen av den tidigare utvecklingen endast sekundärt intresse. Den behövs för att bestämma funktionen, en bestämning som är nödvändig för lösandet av huvudproblemet, nämligen orsakerna till sedens upplösning och försvinnande. Ty den ena av förf:s båda huvudteser lyder: "Kulturförändringarnas orsaker är att söka inom området för respektive företeasers huvudsakliga funktion i den kultur det gäller." Den kompletteras av en följande tes: "Denna funktion kan endast bestämmas utifrån en helhetssyn på den kultur det gäller." Förf. är både tillräckligt vidsynt och insiktsfull för att samtidigt framhålla, att svensk etnologisk forskning sedan länge arbetat med samma teser som en tyst förutsättning: "Både funktion och helhet har varit självklara problem." Han ifrågasätter dock och inte utan viss rätt, om dessa satsar alltid varit vägledande och om inte tidigare undersökningar ofta blivit alltför inventerande och deskriptiva och för litet problemställande och analyserande. Han har nu själv velat skriva en bok av annat slag och det är som idéutkast "Manligt-kvinnligt-kyrkligt" blivit en så stimulerande läsning.

Den avgörande orsaken till mans- och kvinnosidans försvinnande i kyrkan finner förf. i den nya äktenskapstypen med emotionell tillgivenhet som det väsentliga, och där de personliga banden äro viktigare än den kollektiva samhörigheten. Även för kyrktagningens försvinnande har en väsentlig orsak legat i den gammallutherska äktenskapssynens upplösning. Den fruktsamma modern var ej längre det stora kvinnoidealet, den ogifta modern borde å andra sidan inte vanöras. Därtill kom också den gamla folktrons allmänna försvinnande och därmed också de uråldriga föreställningarna om barnafödelskans orenhet. Beträffande kyrkkryddornas upphörande ligger den främsta orsaken på den materiella kulturens område, de gjordes onödiga av de nya industriprodukterna. Men bakom ligger också ett samspel av andra förändringar, som bidragit till sedens försvinnande: den gamla trädgårdskulturen blev en annan och det äldre dräktskicket försvann. Vid utvinnandet av dessa här högst summariskt refererade resultat har Gustafsson konsekvent följt sin tes om nödvändigheten av helhetssyn. Men behöver man särskilda schema

för att kunna göra detta? Förf. anser tydligen själv, att det är i utnyttjandet av ett sådant, alltså i prövandet av för den etnologiska forskningen allmängiltiga principer, som hans framställning har sitt främsta värde som metodundersökning. Det schema han följer är Ralph Lintons över samspelet mellan individens psykiska behov, samhällets struktur och kulturen i dess olika former, faktorer som Linton uppspaltat i skilda behov och dimensioner. Ett verktyg att bryta upp orsakssammanhanget, en slagruta, när det gäller att nå en förklaring till en historisk förändring i en kultur, kallar Gustafsson detta schema. Nu kan man fråga sig, om inte förf. hade kommit fram till ungefär samma resultat utan dessa hjälpmedel. Dualismen mellan amerikansk teori och svensk verklighet framträder i varje fall, när förf. beträffande mannens och hustruns ledarställning i det gamla och nya bondesamhället hänvisar till de experimentella analyser av olika ledarroller som utförts av Robert F. Barles i Harvard. Förf:s eget resultat är ganska avvikande. Lintons schema passar bättre, men läsaren är ändock osäker, om undersökningen från början utgått härifrån eller om det pålagts senare och visat sig stämma. I alla händelser innebär naturligtvis själva prövningen en vetenskaplig vinst och demonstrationen kan ha pedagogisk betydelse. Bestämda reservationer göras också. Lintons schema räcker inte, när det gäller värderingar inom religiösa institutioner, ideologien har en avgörande betydelse för den kyrkliga seden. Och rent allmänt påtalar förf. den funktionalistiska forskningens benägenhet, att med förbi-seende av enskildheterna alltför snabbt nå fram till en helhetsförklaring. "Det är detta som kan förklara, varför kulturantropologien så sällan tillfört den etnologiska och etnografiska vetenskapen något verkligt nytt empiriskt stoff att arbeta med." Gustafsson kursiverar i stället kravet, att "varje detalj i sedkomplexet måste ha getts sin funktionella förklaring, innan helhetsaspekten kan tillämpas". Förf:s ambition att bringa material och tes i växelverkan har här fullföljts med framgång. Hans arbete utgör ett mycket värdefullt bidrag till metodikdiskussionen inom folklivsforskningen, detta gäller också den speciellt kyrkliga.

Sigfrid Svensson

DAVID NILSSON: *Botaniska trädgården i Skara*. En anläggning med linnéanska traditioner. Ur gamla papper och anteckningar. Nr 3 i Skrifter utgivna av Skaradjäknarnas förenings Skaraavdelning. Skara 1956. 80 s., ill. Häft. kr 6: 50.

I Botaniska trädgården i Skara ha generationer av djäknar botaniserat, rensat land, gymnastiserat, sjungit vårsånger och firat studentexamen. Särskilt ha M.V:s (Musikens Vänner) Botankonserter i, som David Nilsson avslutningsvis skriver, "Ijusa och Ijumma kvällar lämnat ett stämmingsvärde, som förefaller gamla Skaradjäknar och stadens innevånare av alla åldrar omistligt".

Förf. till det här omnämnda arbetet som själv i egenskap av lektor i biologi vid läroverket varit värdare av parken från 1917—1931 önskar också att den allt framgent måtte få behålla sin karaktär av gammal herrgårds-park, att de ärevärdiga alléträden från Gustav III:s tid fredas från skadegörelse och att hela anläggningen blir skyddad som naturminnesmärke, så rik som den är på minnen ända från 1700-talet.

Tanken att anlägga "en liten Hortus botanicus för ungdomen" i Skara väcktes sålunda redan av Sven Hof, som var en föregångsman för de naturvetenskapliga studierna vid gymnasiet. Men den kom inte att genomföras förrän på 1770-talet av den kände lektorn, veterinärprofessorn och linnélärjungen Peter Hernquist. Han tog initiativet till planterandet av trädraderna, anlade experimentalfält, ordnade plantskola för in- och utländska trädslag, byggde orangeri, trädgårdsmästarbostad och redskapsbodan. Orangeriet synes f. ö. ha varit i korsvirke och erinrat om det linnéanska vid Svartbäcksgatan i Uppsala. Trädgården kom vid sekelskiftet 1800 att stå i sitt högsta flor, men till endast ett tiotal år därefter har förf. kunnat tidfästa tillbakagången. Det ursprungliga hälftenbruket mellan Veterinärinrättningen och Gymnasiet upphörde 1836, varefter Botan helt var läroverkets egendom till 1946, då stadens drätselkammare övertog skötseln. Den botaniska avdelningen lämnades emellertid då helt åt sitt öde, den som under åren dock varit en ovärderlig tillgång för botanikundervisningen.

Med hjälp av ett stort material redovisar förf. ingående parkens skiftande öden och kommenterar sakkunnigt urkundernas vittnesbörd. Ur kulturhistorisk synvinkel intresserar därvid inte minst avsnitten om trädgårdens typutveckling från det franska maneret till den engelska parkstilen.

Allan Nilson

JULIUS MÄGISTE: *De värmländska ortnamnens vittnesbörd*. Småskrifter utgivna av Värmlands Museum 1. Karlstad 1955. 79 sidor.

Det som längst levat kvar av olika kulturdrag inom de områden där finsk bosättning förekommit i Sverige är utan tvivel ortnamnen. Långt efter det själva språket dött och de olika särdragen nivellerats möter man de främmande namnen på topografiska kartor och i ortsbefolkningens språk. Med tiden har dessa namn oftast blivit så förvanskade att inte ens en vetenskapligt skolad forskare med säkerhet kan avgöra vad ortnamn ursprungligen har betytt. Någon sammanfattande översikt om finska ortnamn i Sverige finns ännu inte. Det har dock skrivits ganska mycket i ämnet, mest lekmannamässigt, och resultaten äro spridda i olika publikationer. Docent J. Mägiste vid Lunds universitet, f. d. prof. i östersjöfinska språk i Dorpat, har under flera år själv samlat in ett betydande material både från Värmland och andra landskap, men hans undersökning i ämnet, ett större verk, som förmodligen kommer att omfatta tre band, har hittills tyvärr icke kunnat tryckas. I väntan på detta har han nyligen publicerat en sammanfattande översikt, hållen i populär form, och den har blivit en skrift som har intresse både för språkmän, etnologer och för ortsbefolkningen.

Mägiste, som är kännare av finska dialekter och ljudhistoria och inte minst av värmlandsfinskan, om vilken dialekt han tidigare (1948) i Finland publicerat dialektprov, har naturligtvis helt andra förutsättningar än de flesta som hittills sysslat med ämnet när det gäller att tolka de värmlandsfinska ortnamnen. Ur rent språklig synpunkt kan därför mot hans tolkningar knappast några allvarligare invändningar göras, endast kännare av interna lokala förhållanden kunna här i vissa fall göra till-

lägg och förtydliga hans välöverlagda förklaringar. Så har t. ex. O. Olovsson gjort i tidskriften "Finnybygden" nr 2, 1955. I samband med personnamnet Kart (fi. Karttuinen) kan tilläggas att namnet förekommer i Värmland redan 1540 (Jordebok för Värmland, utg. av R Broberg, Uppsala 1952) och detta förhållande borde möjligen vid förklaringen av vissa ortnamn beaktas.

Författaren har grupperat sitt material efter ämnesgrupper, vilket gör, att hans skrift är lätt tillgänglig t. ex. för etnologer, vilka under motsvarande kapitel kunna finna de bidrag som ortnamnen lämna till belysning av motsvarande problem. Det finns sålunda kapitel om hem och bostad, jordbruk och svedjande, höbärgning och boskapsskötsel, jakt och fiske m. m. Det är endast på några ställen, där ur etnologisk synpunkt en annan förklaring än den som författaren lämnar är att föredra. Ovanlig rikedom på gamla kvarnar, som förf. påpekar s. 36, tyder inte på (åtminstone efter vad man vet om förhållanden på 1700-talets andra hälft och under 1800-talet) att där i gamla tider varit gott om brödsäd, utan har snarare sin förklaring i bebyggelsens art. Gårdarna låg avskilt och vägar fanns knappast, sålunda måste varje gård hålla sig med egen kvarn. I samband med fi. *karpuinen* tolkar förf. ordet som "snösö" (s. 58), vilken betydelse den också har, men snarare är här betydelsen "tryga, trygor" att föredra. Ortnamnet *Karbismossen* i G. Adolfs sn berättar sålunda icke "om väldiga snöfält" utan om förhållandet att trygor användes på den mjuka mossen, antingen vid slätter (jfr Värmland förr och nu 1953, s. 49, 53) eller i samband med något annat arbete.

Mägestes skrift lämnar flera intressanta bidrag till etnologisk forskning och särskilt glädjande är, att man här för första gången får en sammanfattande översikt av det stora ortnamns materialet. Hans skrift kommer sålunda att vara en oundgänglig källa för var och en som sysslar med värmländska, speciellt västvärmländska förhållanden. Den kan också användas som hjälp när det gäller andra finnybygder och deras ortnamn emedan samma ortnamnstyper dyker upp också på andra håll.

Ilmar Talve

ZIEDONIS LIGERS: *Ethnographie lettone I. Publications de la Société Suisse des Traditions Populaires*. Vol. 35. Båle 1954. VIII + 622 sidor, 322 figurer och 64 planscher.

För alla som behöver uppgifter om Baltikum, speciellt om etnologiska företeelser i Lettland, har hittills A. Bielensteins stora verk "Die Holzbauten und Holzgeräte der Letten", St. Petersburg 1907—1918 varit en oundgänglig källa. Den var på sin tid ett av de första större översiktsverken överhuvudtaget och är sedan länge ett klassiskt arbete. Under Lettlands självständighetstid bedrivna forskning och därvid insamlat nytt material har icke redovisats i något nyare sammanfattande arbete. Det är sålunda en händelse, att ett större verk har kunnat publiceras nu under landsflyktens begränsade förhållanden. Författaren till det nya arbetet, Z. Ligers, som var elev till doc. Dag Trotzig under hans tid som lärare vid universitetet i Riga, och som själv verkade såsom lektor i etnologi vid samma universitet under den första ryska ockupationen 1940—41, blev känd genom några böcker som han kunde ge ut under den tyska ockupationen (Die Volkskultur der Letten I, 1942; Latviešu tautas kultura I—II, 1942—44). Dessa rent deskriptiva verk innehöll material från författarens fältundersökningar i några trakter av västra Lettland. Ligers, som tidigare i en översikt (i Schw. Archiv für Volkskunde, bd. 44, 1947, s. 182—185) har understrukit nödvändigheten att publicera en större översikt över lettisk folkkultur ("eine klare Zusammenfassung von einem einzigen Gelehrten, der in allen Zweigen des lettischen Volkslebens durchwegs sachkundlich ist...") har inte väntat på andra utan har nu själv skridit till verket. Den första tjocka volymen, vilkens tryckning delvis har bekostats av författaren själv, omfattar insamlande, jakt och fiske, åkerbruk, boskapsskötsel och biskötsel. En del av det föreliggande verket (ss. 15—183) har också kommit till användning som doktorsavhandling vid universitetet i Paris.

Det är klart, att författandet av en sammanfattande lettisk etnologi, särskilt i landsflykt är en uppgift som i själva verket endast kan bemästras av en person, som, såsom även Ligers tidigare påpekat, själv under Lettlands

självständighetstid sysslat med fältforskningar inom olika delar av landet och som grundligt känner både det insamlade materialet och allt som publicerats till belysning av förhållandena i Lettland. Om man nu närmare bekantar sig med Ligers verk ser man genast, att han inte fyller dessa krav. Han är en jämförelsevis ung man (f. 1917) och har inte kunnat genomföra några större och landsomfattande fältforskningar. Även i det nya verket återfinner man samma material och samma bilder (med om möjligt ännu sämre klichéer), som han publicerat i de tidigare böckerna och som härrör från hans fältarbeten i närheten av Riga och i Kurland. Lejonparten av hela illustrationsmaterialet i texten är tagen ur Bielensteins verk.

Vad arbetets text beträffar består denna av deskriptiva skildringar. Man skulle ha kunnat tro att utgivandet av ett nytt översiktsverk bäst skulle motiverats av en sammanfattning av alla resultat som hittills har nåtts. Enligt uppgift i förordet skulle den ursprungliga texten ha utgjorts av föreläsningar som förf. höll vid universitetet i Riga. Om detta är fallet, så måste man konstatera, att även dessa för femton år sedan hållna föreläsningar inte varit i nivå med dåtida resultat inom etnologin. Det rent deskriptiva har naturligtvis även sitt värde, men detta återfinner man också hos Bielenstein. Ligers har inte genomfört en kritisk sovring av materialet i belysning av utbredningsförhållanden, och sådana berörs för resten mycket sällan och då återfinner vi samma uppgifter även hos Bielenstein. Kulturhistoriska sammanhang, vilka påpekats och utretts av andra forskare och som omfattar även Lettland, berörs icke, inga som helst problem framförs eller ens antyds. Redan på grund av detta fyller Ligers bok, om den skall tjäna till orientering för västeuropeiska etnologer, knappast sin uppgift.

Den gamle prosten Bielenstein var också en känd språkforskare och hans verk innehåller utöver det rent etnologiska en mängd språkliga termer och sammanställningar ur olika indoeuropeiska med lettiskan besläktade språk. Även här har Ligers blivit sin föregångare trogen och har i noter sammanfört en massa olika dialektala benämningar huvudsakligen av föremål, men även av odlingsväxter, djur

osv. Såsom detta material har presenterats i boken kan det icke betecknas med andra ord än ballast. Bokens omfång hade kunnat minskas med minst en fjärdedel, om dessa terminologiska dialektuppgifter m. m. hade begränsats eller helt utelämnats. Författarens sammanställningar av olika ord, även lånord o. dyl. med belägg utom från lettiska dialekter även från litauiskan, fornpreussiskan, ryskan, slovenskan, serbiskan, ossetiskan m. m. har såsom de här uppräknas inget berättigande i ett etnologiskt verk av denna art. Där han däremot med hjälp av lånord verkligen hade kunnat karakterisera olika företeelser, såsom t. ex. med hjälp av de väl genomforskade och ett par gånger monografiskt behandlade baltiska lånorden i östersjöfinska språk (verk av V. Thomsen, J. Kalima), motsvarande lånord i baltisktyska dialekter (verk av V. Kiparsky) eller tyska lånord i lettiskan (verk av J. Sehwers), där gör han icke detta och nämner icke ens litteraturen i fråga.

Såsom redan nämnts är skildringen rent deskriptiv och som sådan av värde. Men även av en deskriptiv översikt av ett lands folkkultur kunde man åtminstone kräva att den skulle vara utan allvarligare luckor, att de viktigaste fakta är med och att alla föremålstyper t. ex. redovisas. Detta kan icke sägas om Ligers arbete. Som några exempel kan här nämnas att när han presenterar olika fångstredskap, fållor och saxar, göres detta enbart i form av en skildring, hur sådana redskap fungerar. Inga som helst kulturhistoriska sammanhang berörs ehuru det hade varit lätt att åtminstone i noter omnämna litteraturen i fråga där motsvarande fångstredskap kulturhistoriskt har behandlats. Citat ur folksånger användas på flera ställen såsom belägg på olika företeelsers ålder, en metod som annars är karakteristisk för lekmän. Bland harvar omnämnes icke gåsfotaharven, som dock är känd även i Lettland. När slagorna presenteras, känner Ligers från Lettland endast rännslagor (liksom Bielenstein), medan Trotzig i sin monografi också har en äldre slagtyp, hålsagan, som förekommer i Latgale, Sydkurland och Nordlivland (jfr Slagan, s. 42). Även om tröskvalsen har Trotzig (s. 149) en klar översikt, medan Ligers (s. 315) håller sig till Bielensteins uppgifter och illustrationer. Om

odlingen av morötter, som Ligers berör (s. 362 not 1), har Sehwers (Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen, s. 301) äldre uppgifter. Beträffande användningen av jaktbössor bland allmogen skulle naturligtvis ha omnämnts det allra viktigaste i sammanhanget, nämligen att skjutvapen länge varit förbjudna för bönder. I samband med fiske skulle också de jordfynd av fiskredskap i Riga, som publicerades redan 1939 av K. Āpinis (Senatne un māksla 1939), ha omnämnts. Likaså skulle det ha varit på sin plats att nämna Trotzigs uppsats om katsor (Senatne un māksla I, 1940). Överhuvudtaget är det karakteristiskt för arbetet, att litteraturhänvisningarna äro mycket knappa och inte ens specialuppsatser redovisas, ett förhållande som givetvis minskar arbetets värde som handbok för utländska etnologer. Flera undersökningar som sysslar direkt med material från lettiskt territorium både av baltisktyska, estniska och lettiska forskare omnämnas icke, och av författarens text får man den uppfattningen att de icke heller har varit kända för honom (t. ex. verk och uppsatser av A. Bulmering, F. Leinbock-Linnus, O. Loorits, K. Dravinš, P. Kundzins o. a.). Detta gäller också flera jämförande uppsatser och monografier, där även lettiskt material antingen direkt beröras eller motsvarande företeelser sättas in i ett större sammanhang (såsom D. Trotzigs och I. Manninens verk, G. Bergs uppsatser, F. Linnus monografi om biskötsel osv.)

I samband med de rent tekniska skildringarna av olika redskap och metoder lämnas uppgifter också om seder och bruk. Ibland, tydligen på grund av att material av detta slag har varit lättare tillgängligt, har seder och trosföreställningar t. o. m. tagit större utrym-

me i anspråk. Det i detta sammanhang flitigaste använda verket "Latviešu būramie vārdi" av K. Straubergs citeras dock utan författarens namn. Slutligen är det också en brist att illustrationerna sakna närmare ortsuppgifter. Hos Bielenstein saknas sådana, det veta vi, men även Ligers egna teckningar sakna dem ofta (endast fotografier lokaliseras närmare). En märkvärdighet är också att några bilder från Kurische Nehrung, alltså från tyska Ostpreussen, får gälla som illustrationer för lettiska förhållanden.

Sammanfattningsvis kan man säga, att Ligers verk uppvisar flera brister, som icke får förekomma i ett sammanfattande deskriptivt översiktsverk. Men eftersom Bielensteins stora arbete numera har blivit en bibliofil raritet och är svårtillgängligt, så har Ligers verk dock sin uppgift att fylla och gör det också i viss mån, framförallt på grund av att det är skrivet på franska, och att det utom Bielensteins och Ligers egna skisser även innehåller talrika illustrationer ur den store samlaren Brotzes samlingar från 1700-talet vilka i och för sig är ett värdefullt material. Det har också tidigare ryktats att Brotzes samlingar under krigets slutskede skulle ha blivit lågornas rov (och i så fall skulle de av Ligers publicerade illustrationerna ha ett ännu större värde), men detta är tydligen icke så säkert emedan Brotzes samlingar synes ha använts i samband med ett nytt historiskt verk i Estland (Eesti NSV ajalugu I, 1955). Med reservationer som ovan framförts kan sålunda Ligers verk användas men man är fortfarande nog tills vidare tvungen att rådfråga även den gamle Bielensteins oersättliga verk.

Ilmar Talve

KORTA BOKNOTISER

Med skogen som bakgrund. Glimtar från Eds bruk i Tjust. Redigerad av LARS-MAGNUS HÅKANSSON. Linköping (1954). 190 sidor. Utan angivet pris.

I en understreckare i Svenska Dagbladet den 7 september 1955 har Torsten Gårdlund pläderat för en generösare lagstiftning i fråga om beskattningen av anslag från företag till forskningsuppgifter. Han konstaterade, att de väldiga belopp som satsas på företagshistoriker (skattefritt eftersom de betraktas som reklam, dvs. omkostnader) ofta är illa använda och kunde varit till betydligt större glädje, insatta på centrala problem.

Denna frågeställning aktualiseras av en sådan publikation som historiken från Eds bruk i Tjust. Det första intrycket är positivt: drygt hälften av boken upptas av en bildsvit, där Sune Sundahl ger bevis för sin ovanliga talang som industrifotograf. Tömningen av diffusören, trappinteriören från den gamla arbetarkasernen och sodabränneriets grottmystik är exempel på god fotokonst. Ett nytt kraftverk har varit företagsledningens motiv för publicering av arbetet, och denna anläggning får en rundlig del av utrymmet, medan t. ex. en så vital sak som massakokarna saknas. Man efterlyser också mera saklig kärna i bildtexterna.

Den andra huvuddelen, "Bidrag till brukets historia", visar sig bestå av löst sammanfogade notiser, som inte ger den överblick man väntar sig. Huvuddragen går naturligtvis att leta fram: att Eds bruk anlades 1670 och utbyggdes med gruv- och hytt drift samt stångjärnssmide, liksom att järntillverkningen upphörde 1899 men då redan ersatts av en tio år tidigare påbörjad sulfatmassframställning, som sedan dominerat verksamheten. Men förf. låter påskina, att bruket bedrivit manufaktursmide åtminstone från 1737, fastän ett av de vid bokens slut återgivna originalmanuskripten entydigt visar, att det påbörjats först 1808. Han förbiser vanprydande korrekturfel (t. ex. i ortnamn) och rör sig ofta osäkert med elementära tekniska och ekonomiska begrepp: tackjärnsbläs-

ningen och framställningen av smidesjärn är stundom hopblandade, termerna överjärn och överkol missuppfattade. Uppgifterna om arbete och lön vid 1800-talets början står lösryckta ur sitt sammanhang, eftersom lagens sammansättning vid olika arbeten och familjernas storlek inte redovisats. Samtidigt som det knappa textutrymmet kräver koncentration får redogörelser för detaljer av perifert intresse breda ut sig över sidorna.

Den levande traditionen utgör en väsentlig kunskapskälla, och ett naturligt ämne för en skrift med kort förberedelse tid och begränsat omfång hade varit en skildring av den övergång från järnhantering till massatillverkning, från partiellt självhushåll till penningekonomi, som ägde rum under 1800-talets två sista decennier. Det hade kunnat bli en inom sina gränser angelägen bok, medan den publicerade historiken knappast fyller någon uppgift inför Eds bruks intressenter, anställda och kunder.

Bj. H.

FRIEDRICH SIEBER: *Bunte Möbel der Oberlausitz.* Veröffentlichungen des Instituts für deutsche Volkskunde, bd 6. Berlin 1955. 58 s., 15 pl., därav 5 i färg.

Det säregna, östligt färgstarka möbelmåleri, som från och med 1700-talets andra fjärdedel och århundradet igenom producerades i Oberlausitz i Schlesien, skulle trots avståndet ha kunnat få betydelse även för svensk folkkonst. Ty detta måleri utgick från Evangeliska brödrakyrkans kollektiva möbelverkstad i Herrnhut och herrnhutarna hade tidigt livliga förbindelser med Sverige. T. o. m. voro omkring 1750 en ålänning, Andreas Norling, och under 1780-talet en bohussläkting, Jöns Friedlezius, ledare för verkstaden. Den senare var dock bildhuggare och bland de i Sverige verksamma hantverkare som haft kontakt med Herrnhut är hittills varken känd någon snickare eller målare. De påminnelser om sydsvenskt folkligt måleri som skåpen från Herrnhut ge — i det begränsade motivbeståndet, varierande i rika kombinationer,

dominerar tulpanen — torde alltså blott ha sin förklaring i den likartade karaktären av folkkonst med gemensamma rötter i äldre stilar. Men Friedrich Siebers bok har ändock sitt intresse för oss som en mycket förebildlig undersökning av en lokal folkkonstgrupp. Han visar hur de till Herrnhut inflyttade bönderna såsom hantverkare togo med sig möbeltraditionen från Mähren, samtidigt som linneväveriet i den nya hembygden skapade de ekonomiska och sociala förutsättningarna för en rik blomstring av just denna traditionsbundna produktion. Genom att behov och utbud här sammanföll kunde den länge hålla sig kvar vid sidan om verkstadens dyrbarare à la mode tillverkning för en borgerlig kundkrets.

S. S.

L.-M. HÅKANSSON — ARVID AHLGREN:
De brinnande ugnarna i Slite. Stockholm

Med uppförandet av kyrkor med murade väggar från 1000-talet introducerades kalkbränningen på Gotland och blev under många sekler en för ön karakteristisk näringsgren. Dess med undantag för obetydlig husbehovsbränning numera avslutade historia har ingående skildrats av Henrik Munthe och Richard Steffen.

Framställningen i stor skala av bindemedel för byggnadsindustrin koncentrerades från 1800-talets slut i stället på cement, som tillverkas av kalk blandad med lera och hårdnar oberoende av luftens kolsyra. En praktiskt användbar "Portlandcement" producerades i England från 1840-talet och i Sverige tidigast i Lomma 1873. Gotland har haft tre cementfabriker, en i Visby 1883—1940, en vid Valleviken i Rute socken 1919—47 och den alltjämt existerande i Slite, grundad 1917. Den sistnämnda ingår från 1954 definitivt i Skånska Cement AB, som äger fem av landets sex i gång varande cementfabriker, och skriften har tillkommit i samband med sammanslagningen.

Kalk- och cementindustrierna visar många likheter med järnhanteringen på fastlandet, vilket påtalas här liksom av författare till tidigare arbeten. Kalkbränningen för export låg i händerna på en grupp "kalkpatroner", som residerade på herrgårdslika storgårdar; den ståtliga 1700-talsgården Länna utanför Slite ville Nils Lithberg på sin tid göra till ett museum över den gotländska kalkhanteringen, men den restaurerades i stället som direktörsbostad vid cementfabriken. — Visby-fabriken stående schaktugnar vid 1800-talets slut fungerade i princip på samma sätt som masugnar med "beskickning" vid toppen av råmaterial och bränsle blandat. Typen har senare ersatts med ligande roterugnar. — Anläggningen av fabriker

för cementtillverkning kan också betraktas som en parallell till koncentrerings- och järnhanteringen från bruk till järnverk. Cementindustrins konjunkturkänslighet och beroende av förstklassiga kommunikationer framtvang där en ännu längre gående rationalisering, vilken alltså medförde nedläggning av fabriker i Visby och Valleviken.

Slite-bokens historiska del, rikt illustrerad och med infällda miniatyrbiografier över den gotländska cementindustrins föregångsmän, kompletteras med en aktuell bildsvit. Strävan efter koncisa rubriker och slående bildtexter ger stundom väl ansträngda eller blomsterrika vändningar till resultat.

Bj. H.

ELIS BOSAEUS: *Munksjö bruks minnen.* Uppsala 1953. XII + 807 sidor. Utan angivet pris.

Enligt Geijers åsikt var Sveriges historia dess konungars, och många företagsmonografier präglas av uppfattningen att våra industriers historia är deras disponenters. Elis Bosaeus motiverar synen på företaget "inifrån" med att de yttre impulserna förmedlas av företagsledaren, vilkens uppfattning av dem och följande reaktion får avgörande betydelse. Det personhistoriska inslaget är starkt i Munksjöboken, som utgivits till företagets 90-årsjubileum. Möjligen avstår förf. genom detta perspektiv från möjligheterna att sätta in företaget i mera allmängiltiga sammanhang.

Formatet är imponerande, över 800 stora sidor med mer än 400 svartvitbilder samt ett trettiotal färgbilder, faksimiler, specialkartor och diagram. Skildringen tränger in i alla koncernens vinklar och vrår och försmår inte ens att meddela förteckningar över anställda tjänstemän.

Portalfiguren är Janne Lundström, tidigare grundare av Jönköpings tändsticksfabrik och initiativtagare till det av Lars Johan Hierta finansierade Munksjö pappersbruk, som kom igång 1862. Företagets första tillverkningar var halm-papper samt halm- och lumpapp, den senare och särskilt takpappen länge dominerande. Vid slutet av 1870-talet fick halmen som råvara vika för natroncellulosa, och takpappen efterträdades som specialitet av kraftpapper. Avsnittet om tekniken ger nyckeln inte bara till Munksjö bruks utveckling utan till hela den oerhörda omvandling av svenskt näringsliv som med början under 1870-talets grundläggningstid förde cellulosaindustrin upp i jämbredd med järnhanteringen och skapade förutsättningar för ett nytt välstånd.

I våra dagar har Munksjö vuxit ut till en betydande koncern med anslutna fabriker i Vagge-

ryd, Aspa, Timsfors och Nybro, skogsarealer i Småland, Närke och Västergötland och sammanlagt ca 2 000 anställda. Den yttre expansionen började strax före sekelskiftet och ledde bl. a. till att flera gamla järnbruk införlivades med domänerna. I minnesboken har Egil Lönnberg bidragit med fylliga skildringar av Götafors, Hook-Lindfors och Thimsfors i Småland. Joel Haugard berättar om Aspa i Närke och lämnar också en redogörelse för de byggnadsrestaureringar bolaget bedrivit i samråd med kulturminnesvårdande myndigheter, särskilt på Otto Heijnes initiativ.

"Munksjö bruks minnen" gör ett mycket vederhäftigt intryck och presenterar en förnämlig materialsamling, inte minst i form av perfekta diagram. Elis Bosaeus har genom sin centrala ställning inom svensk pappersindustri och tidigare stora arbeten om dess historia ovanliga förutsättningar att skildra utvecklingen inom ett företag som Munksjö. Hans stora kunskaper, tillgången till intresserade medarbetare (13 namngivna medförfattare) och rikliga resurser har dock lett till att formatet blivit alltför överväldigande. De många aspekterna och de stora avsnitten av sekundär betydelse leder till att det centrala i brukets historia delvis skymms undan.

Bj. H.

P. G. VEJDE: *Drettinge säteri*. Lund 1955. 110 sidor, illustrationer.

En gårdshistorik formas mycket ofta enligt receptet Sveriges historia är dess kungars. Gårdsägarnas biografier fogas samman i en obruten rad, vare sig dessa ägare verkligen bott på gården eller blott brukat den genom arrendatorer. Och illustreringen blir följaktligen en rad familjepor-trätt, här och var avbruten av någon lantmäterikarta. Mot denna framställningsmetod kan man blott anmärka att titeln borde innehålla orden "ägarna till..." för att påminna om att skriften snarare bör hänföras till den biografiska litteraturen än till den topografiskt-konsthistoriska.

Drettinge herrgård, belägen 3 mil nordost om Växjö, har fått sina ägarbiografiska förhållanden utredda av fil. dr P. G. Vejde som vet mer än någon annan om herrgårdar och kyrkor i Kronobergs län. Drettinge kan med hjälp av några pergamentsbrev spåras tillbaka till 1370-talet och Bo Jonsson Grip, tillhörde halvannat sekel Vadstena kloster och kom vid sekulariseringen att överföras till K. Maj:ts "arv och eget" på 1550-talet. De följande ägarna kan grupperas inom jämna sekel: Kylesläkten 1571—1671, Kristinas hovskräddare Johan Leijoncrona och dennes arvingar 1671—1770, medlemmar av friherrliga ätten Rappe sedan 1770.

E. A.

FÖRENINGSMEDDELANDEN

Styrelseberättelse 1955

Föreningen för svensk kulturhistoria har under år 1955 inriktat sin huvudsakliga verksamhet på att ekonomisera utgivningen av tidskriften RIG. Under året har 3 häften utgivits varav ett dubbelhäfte.

Till medlem av föreningens styrelse samt till vice ordförande efter f. riksantikvarien Martin Olsson utsågs riksantikvarien Ingvar Andersson.

För värdefullt ekonomiskt stöd tackar föreningen utom sina stödjande medlemmar även direktör Sten Westerberg, Nordiska museet och Folkklivsarkivet i Lund.

Under året har föreningen åtnjutit ett statsanslag på 3 000 kr som bidrag till tryckning av RIG.

Föreningens ekonomiska ställning framgår av följande:

Ingående Balans Konto

1/1 1955

Tillgångar:

73 000 ex. "Rig"	2 186:—
Bankräkning	5 477:62
Kassa och postgiro	1 114:75
Diverse Personer	1 630:75
	<hr/>
	Kronor 10 409:12

Skulder:

Ledamöters fond	2 186:—
Diverse Personer	4 877:—
Överskott 1954	484:93
„ 1953	2 861:19
	<hr/>
	Kronor 10 409:12

Vinst och Förlust Konto

Inkomster:

Medlemsavgifter	4 830:—
Försäljning	43:—
Statsbidrag	3 000:—
Gåva	500:—

Ränta	90:03
Underskott 1955	309:86
	<hr/>
	Kronor 8 772:89

Utgifter:

Tryckningskostnader	7 709:77
Författare	625:—
Omkostnader och porto	438:12
	<hr/>
	Kronor 8 772:89

Utgående Balans Konto

31/12 1955

Tillgångar:

73 000 ex. "Rig"	2 186:—
Bankräkning	3 867:65
Kassa och postgiro	1 517:61
Underskott 1955	309:86
	<hr/>
	Kronor 7 881:12

Skulder:

Ledamöters fond	2 186:—
Diverse Personer	2 349:—
Överskott 1953 och 1954	3 346:12
	<hr/>
	Kronor 7 881:12

Herman Zetterberg Sten Westerberg
Mats Rehnberg

Revisionsberättelse 1955

Undertecknade av Föreningen för svensk kulturhistoria utsedda revisorer för granskning av föreningens räkenskaper för år 1955 få efter fullgjort uppdrag avgiva följande berättelse.

Räkenskaperna äro förda med omsorg och reda och alla utgifter behörigen verifierade. Den i styrelsens berättelse ingående översikten av föreningens ekonomiska ställning överensstämmer med räkenskaperna. Vi få därför tillstyrka, att föreningen beviljar skattmästaren och styrelsen full och tacksam ansvarsfrihet för det gångna årets förvaltning.

Stockholm den 21 april 1956

K. E. Sahlström

Arne Biörnstad

SVENSK KULTURHISTORIA

i böcker utgivna av Nordiska museet

<i>En bok om Svindersvik</i> av ANDREAS LINDBLOM m. fl. 9:—	<i>Modedräkter 1600—1900</i> av GUNNEL HAZELIUS-BERG 7:—
<i>Svenska herrgårdshem under 1700-talet</i> av GÖSTA SELLING 35:—	<i>Orgelverken i Västerås stift</i> av JOSEF SJÖGREN 35:—
<i>Mälsåker — ett Tessinslott vid Mälaren</i> av ERIK ANDRÉN 9: 50	<i>Vävskedsmakeri och hornslöjd</i> av FOLKE SVEDENFORS 7:—
<i>En bok om Tyresö</i> av A. LINDBLOM, S. WALLIN, S. KARLING, B. BOËTHIUS m. fl. 20:—	<i>Smycken i svensk ägo</i> 24:—
<i>Julita klostrets godspolitik</i> av PER STENSLAND 5:—	<i>Skolseder från Skara</i> av ALLAN NILSSON 5:—
<i>Broderier</i> av ANNA-MAJA NYLÉN 5:—	<i>Årets äring</i> av ALBERT ESKERÖD 15:—
<i>Norrländskt sågverksliv</i> av REINHOLD OLSSON 10:—	<i>Svenska skråsigill</i> av K. G. CEDERGREN och G. VON SCHOULTZ 10:—
<i>Pataholm</i> av MANNE HOFRÉN 12:—	<i>Urmakare i Sverige</i> av ELIS SIDENBLADH 30:—
<i>Skottsbergiska gården i Karlshamn</i> av BENGT BENGTTSSON 9: 50	<i>Stjärnsundsuren</i> av STEN LUNDWALL .. 12:—
<i>Helgerum i Tjust</i> av MANNE HOFRÉN 14:—	<i>Rokokomöbler</i> av MARSHALL LAGERQUIST 25:—
<i>Flaskor och glas</i> av ELISA STEENBERG 9:—	<i>Herremansmöbler</i> av BRYNOLF HELLNER 3:—
<i>Ur och urverk</i> av STEN LUNDWALL .. 18:—	<i>Allmogemöbler</i> av SIGFRID SVENSSON 3:—
<i>Dalmålningarna och deras förlagor</i> av SVANTE SVÄRDSTRÖM 18:—	<i>Kistor</i> av GÖSTA VON SCHOULTZ 4:—
<i>Järnsmidet i Vasatidens dekorativa konst</i> av BRYNOLF HELLNER 20:—	<i>Svenska vävnadstekniker och mönstertyper</i> av E. VON WALTERSTORFF ... 18:—
<i>Slagan och andra tröskredskap</i> av DAG TROTZIG 12:—	<i>Tygtryck i Sverige före 1700</i> av INGERD HENSCHEN 12:—
<i>Sledges and Wheeled Vehicles</i> av GÖSTA BERG 10:—	<i>Folkdräkter</i> av ANNA-MAJA NYLÉN .. 12:—
<i>Rågöborna</i> av PER SÖDERBÄCK 12:—	<i>Nationella dräkten</i> av EVA BERGMAN 20:—
<i>Gränna</i> av SIGURD WALLIN 10:—	<i>Hallandsgårdar</i> av ALBERT SANDKLEF 28:—
<i>Lapsk kultur vid Stora Luleåns källsjöar</i> av ERNST MANKER 45:—	<i>Folkligt dräktskick i Vingåker och Österåker</i> av ANNA-MAJA NYLÉN .. 16:—

Nya böcker om Värmland

N. G. DJURKLOU, *Bidrag till Värmlands antiqvariska topografi. I—II. 1866—67.* Utg. av G. von Schoultz och G. Svenson. — Detta arbete utgör den hittills mest systematiska översikten av Värmlands fornlämningar och kyrkliga minnesmärken. Den har utgivits med kommentarer av museets tjänstemän och har därigenom gjorts aktuell även för nutida förhållanden. — 390 sid., rikt ill. Häft. kr 18: —, inb. i vackert pappband kr 23: —.

B. FURTENBACH, *Eda skansar. Studier i Värmlands gränsförsvar genom tiderna.* — Författaren, som är chef för Försvarsstabens krigshistoriska avdelning, har i denna bok givit en uttömmande skildring icke blott av Eda skans under olika skeden utan av hela västra Värmlands historia sådan den betingas av gränsläget mot Norge. — 260 sid., rikt ill. Häft kr 24: 50, inb. kr 29: 50.

STURE MÅRTENSON, *Värmlandsarkivalier i Göteborgs landsarkiv. En handledning för forskare.* — För alla forskare och släktintresserade är denna översikt en oumbärlig hjälp vid orientering i arkivets gömmor. Förutom förteckning över de olika kyrkoarkivens m. fl. serier innehåller boken också notiser om arkivbeståndens ursprung o. d. — Ca 150 sid. Häft. kr 10: —.

Tidigare utkomna arbeten, bl. a.

C. A. GOTTLUND, *Dagboksanteckningar från en resa genom Värmlands finnmarker år 1821.* Utg. av Th. Ekelund. 1931—33. 495 sid. Häft. kr 15: —.

J. MÄGISTE, *De värmlandsfinska ortnamnens vittnesbörd.* 1955. 79 sid. Häft. kr 5: —.

A. EKLUND, *Litteratur om värmlandsfinnarna.* 1953. 96 sid. Häft. kr 5: —.

A. ERNVIK, *Olof den helige och Eskoleia. Studier i Värmlands medeltidshistoria.* 1955. 186 sid., ill. Häft. kr 15: —, inb. kr 20: —.

P. BJÖRKMÄN, *Beskrifning öfver Wermoland. Sednare delen. 1844.* Utg. av D. Toijer. 1945. 222 sid. Häft. kr 12: —.

I bokhandeln eller direkt från

VÄRMLANDS MUSEUM

Karlstad